Цуг орн-нутгудын пролетармуд, негдцхәтн!

ХАЛЬМГ ҮНН

1920 җил әклҗ һарсмн

РСФСР-ин Компартин Хальмг республиканск комитетин, Хальмг АССР-ин Деед Советин болн Министрмүдин Советин орган

Мөрн җил 1990 Хулһн сарин 4 Пүрвә өдр

№ 188. (11201). Үнь 3 деншг.

БАРТ БИЧГДЛЬН—91

Маңһдур Баһ Дөрвдә һазрт

«Хальмг үнн» газетин өдрмүд әклҗәнә

●ЭДН КҮЧ-КӨЛСӘРН ОМГ ҮҮДӘНӘ

Чапаевин нертә совхозд сәәнәр көдлдг хөөчир цөөн биш. Тедкәс негнь — Санҗ Кузаевич Бадмаев болҗана. Җил болһн эн байн дамшлт хоршасн хөөч социалистическ дорлдәнә ашар дииләчд шиидгднә. Эндр бас Санҗ Кузаевичин һарджах ик-негн бригад сәәнәр көдлҗ, эн җилиг сән аштаһар төгсәҗәнә. Үлгүрнь, төл авлһна кемлә зураһар 100 хөн болһнас 84 хурһ авхин ормд, хөөчир зун хөн болһнас дундлад йирн зурһан хурһ авсн. Зуни кемлә С. Б. Бадмаевин бригад күч-көлснә даранн күцәмҗән темдглв. Ход кирһлһнә ашар Санҗ Кузаевичин хөөчир хөн болһнас дундлад физическ чинирәр 4,8 килограмм ноос авад, [illegible] давулҗ күцәсн.

Намрин эн өдрмүдт С. К. Бадмаевин һарджах бригад ирх үвл бүрдәмҗтәһәр белдҗәнә. Хөөчир эврәнь чидләрн хаша-хаацан ясад дуусҗана. Өвс хадһлг сарань болхла бас малын хотар дүүрн. Ахрар келхлә, ирх үвл эдид әмшг учрашго.

Селәнд цуттаһаснь әрт кен серһә? Мел чик — саальчнр. Өр цәәҗәх цагла эдн босад, үкрән сааһад, кеерәгшән һарһчкад, шулун болдгар цәәһән чанчкад көдлмшүрн адһна.

Эн зургт барлгдсн күүкд күн бас саальч болҗ көдлҗәнә. Энтн «Путь к коммунизму» колхозин көдләч Нина Надвидовна Мутулова гидг күн болҗана. Тегәд эврәнь насннь туршарт Нина Надвидовна кеду дәкҗ өрүн нарнла буладҗ көдлмшән әклсн болхв, кеду үкр саасн болхв!

Болв Н. Н. Мутулова заясн хөвдән һундҗахш. Юуһинь һундхв. Нина Надвидовна көдлмшән сәәнәр меднә, терүгән күцәмҗтәһәр күцәнә, энүнәс [illegible]

Коммунист Н. Н. Мутулова тер мет олна көдлмшари онч... Көдлҗәх коллективдән эн хамгин сән гисн сурһмҗлачд тоолгдна.

Одахн МТФ-д эн җилә һурвдгч кварталын аш диглгдв. Терүнә то-дигәр Н. Н. Мутулова дәкнәс дөрлдәнә диилач болв.

«Красносельский» совхоз бүрдснәс авн эн әдлахуд ах хөөч болҗ Андрей Очирович Данжнев көдлҗәнә. Тегәд чигн эндр совхозд эн күүг меддго күн уга болх.

Келхд, Андрей Очирович кезәңк әрдмән шүүҗ авснд өврх юмн уга, юңгад гихлә энүнә өвкнрнь урднь бас мал асрад, терүгәрн теҗәл кеһәд йовла. Тегәд чигн А. О. Данжневиг угт-тохмарнь хөөч гиҗ нерәдхлә чик болх гиҗ сангдна. Энүнд темдглхд, Андрей Очировичлә әдл улсин күчәр мана республикд бәәх малын то җил ирвәс өсәд бәәнә.

Эн җил А. О. Данжневин һарджах бригад хаврар түрүн болҗ хурһдан [illegible]. Цуһар [illegible] сәр, тиим хөөдәс бәәх тоһ авхд күчр. Болв хөөчир дааһсн зураһан күцәхәр цуг арһан агсҗ көдлҗәнә. Үвлин хот әрвлхин тоһла хөөчир отаран өдрин туршарт кеер идшлүлҗ харүлҗана. Халәҗәсн цуг хөөдин чаңһ-чиирг, әрүл-дорул. Энь болхла даранн күцәмҗин ул болҗана.

В. Эрдниевин цоксн зургуд.

Умшачнрла бәрдг ...

«Хальмг үннд» яһҗ бичгдҗәнә?

РСФСР-ин Деед Советин сессь деер

Рынкд орлһна тәр депутатнрин һол оньгт бәәнә. Орн-нутгт тогтсн бәәдл улм муурчана, тер хоорнд Әрәсәд реформиг әкллһнә болгнь хоорая саагдҗана. Тегәд олнд зәңгллһнә средствәр, олна организацсла, граждамудын олна җисадлә залһлда бәрлһәр болн олна тоолвр шинҗллһәр бәәх комитет «Әрәсән граждамудт» гисн дуудврин проект күүндврт орулв. Документд, үлгүрнь, келгдҗәнә:

«Тесвр чилҗәх цагла, сул ицгән әмтн барҗах, иткллһнә ормд цекрлһн ирҗәх цагла, тууҗин негинь йилһгч кемд негдәд, тесҗ һархлан белн болтн, гиҗ бидн таднриг дуудҗанавидн. РСФСР-ин Деед Совет 1990 җилин һаха сарин 11-лә экономикиг батруллһна болн рынкд орлһна —«500 өдр» гисн программиг тәәсв. Энь улсин бәәл-җирһлд чагчм әргцин әклц, энь келн-амтиг харсҗ авлһна программ...

...Мадниг хәрә биш әәлһнә: рынк гисн— энтн дажрлһн, капитализмур хәрү ирлһн, нуувчин экономикин үүлдәчнрин деерлклһн гинә. Посндан болхла бюрократмудын рынкин мана моделяс цивилизованн болн культурн, цугтаднь секәтә рынкд орлһна тускар үг һарчана».

Ашнь документ ул-сүүр гиҗ батлҗ авгдв.

Үдин хөөн улсин депутатнр республикд государственн пенсин туск РСФСР-ин Закана проект болн Әрәсән пенсионн слигин туск положения проект хәләлһиг әклв.

Әрәсәд эврә республиканск пенсионн закан юнгад кергтә болҗахин учрин тускар социальн политикәр бәәх комиссин ахлач М. Захаров цуглрсн әмтнд келҗ өгв. Һол учрнь— энь орн-нутгт пенсяр теткллһнә таасга биш бәәдл. «СССР-т граждамудыг пенсяр теткллһнә туск» СССР-ин Зака тогталарн, союзн органмудын һарһсн ик әнду.

Талдан учр чигн баһ биш чинртә. Эн закаг финансар теткллһнә һол булгнь —предприятьмүдәс цуглулҗ авдг страховой тәвц, эннь 37 процент тогтана. М. Захаровин келсәр, Әрәсән граждамудт пенсь өгснә хөөн республикд бас 50 җува арслң үлднә, эннь СССР-ин бюджетд орулгдна. Кемр пенсин тускар республикин закан батлҗ авгдхла, тер мөнгн Әрәсәд үлдхмн.

Шин проектәр пенсин кемҗәг 100—120 арслн күртл өөдлүлх болҗ хәләгдҗәнә.

Республикин финансин министр Б. Федоров немр доклад кев. Үлгүрнь, эн 50 җува арслң әд-таврар теткгдшго, гиҗ эн келв. Тиигчкәд пенсин хамгин бичкн кемҗәг өөдлүлхлә, җалвин хамгин бичкн кемҗәг бас өөдлүлх кергтә, энүг бас үчртан авх кергтә. Уга мөнгиг хуваҗ болшго, гиҗ эн үгән ашлв.

Ардаь орҗ келлсн бийнь, закана эн проект чигн, дуудвр чигн сессь деер ода деерән батлҗ авгдсн уга.

ТАСС-ин корр.

Москва.

Олн дунд тоомсрта

Цаһан Амна залһлдана узелын коллективд, бүкләрн селәнд Кота Ангаевич Хуншаевиг сәәнәр меднә. Узелын начальникин дарук болҗ кесг җилдән эн көдллә. Эврәннь предприятиг өдгә цагин техникәр болн оборудованяр теткллһнд баһ биш ниилчән эн күргла. Ода Элстәс Цаһан Амн тал автоматическ залһлдаһар җиңнүлҗ болҗана. Кесг наңь чигн иим тоот предприятьд үүдв.

Одахн энд Кота Ангаевичиг ачта амрлһнд һарһв. Эн йовдлд ирәдсн байрин кергүүлврт дамшлтта көдләчин сурһульчнрнь, үүрмүднь олар цуглрв. Олн җилин хамцу көдлмшин [illegible] йовудт үүрсн [illegible] болн ... мүдиг эдн тодлв.

Кота Ангаевичин күүкнь байрт орлцсн әмтиг тооһад, теднриг ширә әргүлҗ суулһв. Улан җомбһин уужаһад, ветеранмуд ход җилмүдин тускар келҗ өгв. Кота Ангаевичд бат әрүл-менд, ут нас, хөв-кишг дурдв. Теднә йөрәлд баһчуд чигн багтв.

«СССР-ин залһлдана министерствин социалистическ дорлдана диилач» гидг күнд-...

Хальмг АССР-ин Деед Советин Президиумин Зәрлг

Яшалтинск районд Краснопартизанск сельсовет бүрдәхин тускар

Хальмг АССР-ин Деед Советин Президиум тогтаҗана:

1. Яшалтинск районд Краснопартизанск сельсовет бүрдәхмн, административн цутхлягнь Красный Партизан селәнд бәәхмн.

2. Улсин депутатнрин Соленовск селәнә Советин административн медләс һарһад Красный Партизан селәг Краснопартизанск сельсоветин медлд орулхмн.

3. Краснопартизанск сельсоветин межәг схематическ картла ирлцүлҗ тогтахмн.

4. Хальмг АССР-ин улсин депутатнрин бәәрн Советмүдин суңһвр келһнә туск Хальмг АССР-ин Заканла ирлцәтәһәр улсин депутатнрин Краснопартизанск селәнә Советд суңһвр келһиг улсин депутатнрин Яшалтинск района Советин президиумд даалһхмн.

Хальмг АССР-ин Деед Советин Ахлач В. БАСАНОВ.

Элст балһсн, 1990 җилин һаха сарин 27.

Хальмг АССР-ин Деед Советин Президиумд

Культурин халхд ач-тусан күргсн төләднь болн олн җил сәәнәр көдлҗәх төләднь Хальмг АССР-ин Деед Советин Президиум 1990 җилин һа-...

...такһчин организацин бу хадг спортын федерацин ахлачд

Малиновская Роза Григорьевад — Элст балһсна ...

Чапаевин нертә совхозд сәәнәр көдлдг хөөчир цөн биш. Теднәс негнь — Санҗ Кузаевич Бадмаев болҗана. Җил болһн эн байн дамшлт хоршаси хөөч социалистическ дөрлдәнә ашар динлачд шиидгдиә. Эндр бас Санҗ Кузаевичин һардҗах ни-неги бригад сәәнәр көдлҗ, эн җилиг сән ашҗах [illegible] таһар төгсәҗәнә. Үлгүрнь, төл авлһна кемлә зураһар һар 100 хөн болһнас 84 хурһ авхин ормд, хөөчир зун хөн болһнас дундлад йирн зурһан хурһ авсмн. Зуни кемлә С. Б. Балмаевин бригад күч-көлснә даранн күцәмҗән темдглв. Хөд кирһлһнә ашар Санҗ Кузаевичин хөөчир хөн болһнас дундлад [illegible] 4,8 килограмм ноос авад, [illegible] зураһан давулҗ күцәсмн.

Намрин эн өдрмүдт С. К. Балмаевин һардҗах бригад ирх үвл бүрдәмҗтәһәр белдҗәнә. Хөөчир эврәнь чидләрн хаша-хаацан ясад дуусҗана. Өвс хадһлдг сарань болхла бас малын хотар дүүрн. Ахрар келхлә, ирх үвл эднд әәмшг учраштө.

Селәнд цугтаһаснь эрт кен сериә? Мел чик — саальчнр. Өр цәәҗәх цагла эдн босад, үкрәп сааһад, кеерәгшән һарһчкад, шулун болдгар цәәһән чанчкад көдлмшүрн адһна.

Эн зургт барлгдсн күүкд күн бас саальч болҗ көдлҗәнә. Энтн «Путь к коммунизму» колхозин көдләч Нина Надвидовна Мутулова гидг күн болҗана. Тегәд эврәнь насанань туршарт Нина Надвидовна кедү дәкҗ өрүн нарила буладҗ көдлмшән эклсн болхв, кедү үкр саасн болхв!

Боли Н. Н. Мутулова заасн хөвдән һундҗахш. Юуһинь һундхв, Нина Надвидовна көдлмшән сәәнәр меднә, терүгән күцәмҗтәһәр күцәнә, [illegible] [illegible] күч-көлсн коллективин [illegible] [illegible].

Коммунист Н. Н. Мутулова тер мет олна көдлмшәрн оньчта. Көдлҗәх коллективдән эн хамгин сән гисн сурһмҗлачд тоолгдна.

Одахн МТФ-д эн җилә һурвдгч кварталын аш динлгдв. Терүнә то-диһәр Н. Н. Мутулова дәкнәс дөрлдәнә динләч болв.

«Красносельский» совхоз бүрдснәс авн эн эдлахуд ах хөөч болҗ Андрей Очирович Данжиев көдлҗәнә. Тегәд чигн эндр совхозд эн күүг меддго күн уга болх.

Келхд, Андрей Очирович кезәңк эрдмән шүүҗ авснд өврх юмн уга, юңгад гихлә энүнә өвкирнь урднь бас мал асрад, терүгәрн тежәл кеһәд йовла. Тегәд чигн А. О. Данжиевиг үнг-тохмарнь хөөч гиҗ нерәдхлә чик болх гиҗ санҗана. Энүнд темдглхд, Андрей Очировичиә эдл улсин күчәр мана республикд бәәх малын то җил ирвәс өсәд бәәнә.

Эн җил А. О. Данжиевин һардҗах бригад хаврар түрүн болҗ хурһ [illegible] [illegible]. Цуһар медсәр, тиим хөөдәс байн төл авхд күчр, болв хөөчир даалһсн зураһан күцәхәр цуг арһан агсҗ көдлҗәнә. Үвлин хот эрвлхин төлә хөөчир отаран одрин туршарт кеер һашлулҗ харүлҗәнә. Хәләҗәсн цуг хөөднь чаңһ-чиирг, эрүл-дорул. Энь болхла даранн күцәмҗин ул болҗана.

В. Эрдниевин цокен зургуд.

Узелын коллективд, бүклдән селәнд Кота Ангаевич Хувшаевиг сәәнәр меднә. Узелын начальникин дарук болҗ кесг җилдән эн көдллә. Эврәнь предприятиг өдгә цагин техникар болн оборудованияр тетклһнд баһ биш нилчән эн күргә. Ода Элстәс Цаһан Ами тал автоматическ залһлдаһар җиңнүлҗ болҗана. Кесг кань чиги шин тоот предприятьд үүдв.

Одахн эдн Кота Ангаевичиг ачта амрлһнд һарһв. Эн йовлд нерәдсн байрин кергүүлдврт дамшлтта көдләчин сурһульчнрнь, үүрмүднь, олар цуглрв. Олн җилин хамцу көдлмшин [illegible] йовудт учрсн байрта болн зовлңта йовдлмудыг эдн тодлв.

Кота Ангаевичин күүкднь байрт орлцсн әмтиг тооһад, тедниг ширә эргүлҗ суулһв. Улан жомбаһан уужаһад, ветеранмуд хол җилмүдин тускар келҗ өгв. Кота Ангаевичд бат эрүл-менд, ут нас, хөв-кишг дурдв. Теднә йөрәлд баһчуд чигн багтв.

«СССР-ин залһлдана министерствин социалистическ дөрлдәнә динләч» гидг күндтә темдгиг эврәнь ах үүртән залһлдана узелын һардач Н. Б. Гидеев бәрүлҗ өгв. Дәкәд цуг коллективин нерн деерәс энүнд өңгтә телевизор белглв.

Ода Кота Ангаевич ачта амрлһнд һарч ачнр-зеенрән хәләҗәнә.

И. ХЕЧИЕВА,
мана эврә корр.

[illegible] районд
Краснопартизанск
сельсовет бүрдәхин тускар

Хальмг АССР-ин Деед Советин Президиум тогтаҗана:

1. Яшалтинск районд Краснопартизанск сельсовет бүрдәхмн, административн цутхлинь Красный Партизан селәнд бәәхмн.

2. Улсин депутатнрин Солеиовск селәнә Советин административн медләс һарһад Красный Партизан селәг Краснопартизанск сельсоветин медлд орулхмн.

3. Краснопартизанск сельсоветин межат схематическ картла ирлцүлҗ тогтахмн.

4. Хальмг АССР-ин улсин депутатнрин бәәрн Советмүдин суңһвр келһнә туск Хальмг АССР-ин Закана ирлцүлҗ улсин депутатнрин Краснопартизанск селәнә Советин суңһвр келһиг улсин депутатнрин Яшалтинск района Советин президиумд даалһхмн.

Хальмг АССР-ин Деед
Советин Ахлач В. БАСАНОВ.

Элст балһсн, 1990 җилин һаха сарин 27.

Умшачнрла бәрдг залһлдаһан батрулхар

Күндтә Баһ Дөрвдәхн! Маңһдур тана һазрт мана газетин өдрмүд эклхмн. Келхд «Хальмг үннә» журналистнр умшачнр хойрин харһлтс сүл җилмүдт сән авъяст тохрҗана. Үлгүрнь, зуг одахн мана журналистнрин баг Юстинск районд бәәдг умшачнр талан одад ирлә. Маңһдур болхла «Хальмг үннәхн» таднла улан чирәһәрч харһлцад олн зүсн төрмүдин тускар күүндх саната. Иим харһлтс мадна, журналистнрт, йир кергтә, тер яһад гихлә, зуг иим харһлтс деер мана көдлмш тана, умшачнрин нилчәр, цуг халхарнь шинҗлгдәд үнлгдиә. Умшачнрла болсн харһлтын хөөн бидн улм сәәнәр эврәннь күцәмҗән, төрмүдән болн эндүһән үзнәвидн. Болв иим харһлтс умшачнрт чигн туста. Иим харһлтс деер умшачнр журналистнрла таньлдсн деерән газетин кергүдин болн төрмүдин тускар улм тодрхаһар медҗ авна.

Ода болхла тана һазрт болх мана гаезтин өдрмүдин тускар. Районд ут туршгтан журналистнрин хойр баг көдлхмн. Нег багиг газетин редактор А. Б. Альдаев толһалхмн, хойрдгч баг редакторин дарук Б. М. Ченкалеевин һардврт үүлдхмн.

Газетин өдрмүдин хамгин түрүн керг-үүлдврнь — «Хальмг үнн», «Степная новь» хойр газетин шишлн һарц барллһн болҗана. Газетмүдин һарц хулһн сарин 4-д һархмн.

Дарук өдртнь, хулһн сарин 5-д, района цутхлн Баһ Дөрвдә предприятьмүдт болн организацст журналистнр умшачнртаһан харһхмн. Бас тер өдрин бийднь журналистнр Чапаевин нертә болн «Красносельский» совхозмудт одад бәәрн әмтнлә харһад күүндхмн.

Маңһдуртнь «Хальмг үннәхн» эдлахун фермс болн хошмуд эргҗ тенд көдлҗәх улсла харһлтан кехмн. Мана газетин өдрмүдин туршарт «Хальмг үнн» газетд бичгдлһн болн газетин иньгүдин клубмуд бүрдәлһн болхмн.

КҮНДТӘ БАҺ ДӨРВДӘХН, «ХАЛЬМГ ҮНН» ГАЗЕТИН ӨДРМҮДТ ЦУГТАН ШУНМҺАҺАР ОРЛЦТН!

«Хальмг үннд» яһҗ бичгдҗәнә?

Эн җилә бар тархалһна көдлмш йир нәрн бәәдлд кегдҗәнә. Бичгдлһнә болзгнь, ахр, ташр газетмүдин болн журналмудын үн зөвәр өөдлсн йовдл, барт бичгдлһнә йовудт темдгтәһәр харшлҗана, күнд бәәдл учраҗана. Болв, ямаран түрмшг учрв чигн бидн, эврәннь сән дурни нөкдир —олна бар тархаһачнрин дөңгәр бичгдлһнә көдлмшиг му биш күцәмҗстәһәр давулхар цуг арһинь хәәҗәнәвидн.

«Хальмг үнн» газет әмтн дунд өргәр тархалһнд бас тер үн өөдлүллһн эврә му нилчән күргҗәнә. Ода энүнд бичгдлһнә җилә үн 12 арслң 50 деншг күрсиг цугтан меднә.

Болв чигн эн газетиг даңгин умшдг әмтн, цугтаһаснь түрүлҗ ирәд, 1991 җилд бичүләд авчксн бәәнә. Тедн дунд 5-ч тойгта бичкдүдин садын сурһмжлач Лидия Борисовна Бамбышева, хальмг келнә багш Евгения Саранговна Эренджженова, пенсионер Сергей Эренценович Чонаев, «Хальмг үнн» газетин штатн биш корреспондент, пенсионер Николай Бадмаевич Бадмаев болн нань чиги умшачнр, ут-тоодан 56 күн эндр өдрт төрскн келәр һардг газет бичүлҗ авв.

Кемр селәдәр болн эдлахусар бичгдлһнә йовуд авад шинҗлхлә, района цутхлң Баһ-Дөрвд селәнд 36 экземпляр, Чапаевич нертә совхозд 9 экземпляр болн «Красносельский» совхозд 11 экземпляр бичүлҗ авсн бәәнә.

Л. ТРОФИМОВА,
«Союзпечать» агентствин Малодербетовск эңгин начальник.

«Цекртин» бәәдләс

Хар һазрин «Цекрт» совхозд бәәх әмтн дунд медицинск культур болн бәәц тетклһ делгрүллһнд онц оньг тусхана.

Совхозд бәәх медпунктд кесг шишлң оборудованьта физиокабинетд әмтн бийән эмнүлҗ чадх. Терүг күн кевтәһәр кехин төлә Калмыковин нертә Кабардино-Балкарин санаторьта болн Кавказин Эрдс (минеральный) Уста балһсдын курортн хүүвстә бооца батлҗ авла. Давсн җилд тер бооцаһар эдл-ахун 130 һар көдлмшч бийән эмнүлҗ батрулв.

Махна зүүтә эдл-уушиг утхин төлә «Цекртә» совхозд шишлң цех бәәнә. Дәкәд шимтә әәзгә болн бичкдүдт әмтәхн торт кеж авхин төлә бас чигн шишлң цех көдлҗәнә.

«Цаһан Сар» нәәриг давуллһн, орс үвлиг үдшәлһн болн «поселкин өдрмүд» нәәрлһн, энд бәәх әмтнә авъяст тохрв гиҗ темдглх кергтә.

БООВАН Баси.

Хальмг АССР-ин Деед Советин Президиумд

Культурин халхд ач-тусан күргсн төләднь болн олн җил сәәнәр көдлҗәх төләднь Хальмг АССР-ин Деед Советин Президиум 1990 җилин һаха сарин 27-д һарһсн Зарлгарн «Хальмг АССР-ин культурин ачта көдләч» гидг күндтә нер зүүлһв:

Агушева Людмила Макаровнад— телеүзгдләр болн радиозәңгллһәр бәәх Хальмг АССР-ин Государственн комитетин телеүзгдлин режиссерт.

Иванов Алексей Александровичд — профсоюзмудын таңһчин культурин Бәәшңгин кино болн зург цоклг бичкдүдин лабораторин һардачд.

Капкишева Галина Манджиевнад — ДОСААФ-ин таңһчин организация бу хадг спортын федерацин ахлачд

Малиновская Роза Григорьевнад — Элст балһсна бичкдүдин искусствин школын багшд

Мухаринова Галина Дмитриевнад— телеүзгдләр болн радиозәңгллһәр бәәх Хальмг АССР-ин Государственн комитетин радиозәңгллһнә һарц белддг эңгин заведующд

Оргаев Николай Оргаевичд —нүднә харан уга улсин Хальмг республиканск обществин правленя «Нарн» гидг фольклорн ансамблин һардачд.

Середин Иван Михайловичд— Элст балһсна 1-ч тойгта бичкдүдин көгҗмин школын багшд

● Умшачин бичг

Почтальон уга болхла...

Юстинск района «Сарпа» совхозин 2-ч тойгта фермд — Алтн Булг поселкд би 1959-ч җиләс авн бәәнәв. Эн совхоздан фермин залач болҗ арвн йисн җилд көдлләв. Ода мини көвүм мини үлгүр дахад, эн көдлмшт көдлҗәнә.

Мана ферм дегд ик биш болв чигн энүнә медлд мал өсклһнә арвн нәәмн хош орҗана. Селәнә эдлахун көдләчнр көдлмшин халхар авсн зурасан күцәхәр кезә чигн арһан залҗ көдлнә.

Мана олн әмтнә бәәдл-жирһлд олн зүсн түрүзүдү харһна, Сүл җилмүдт терүн деер дәкәд нег төр немгдв. Мадн өдр болһн газет, журнал умшх саната болв чигн тер санаһан күцәж чадхшвидн. Юнгад? Хойр җил хооран залһлдана халхин көдләчнр мөнгән әрвләд, мана фермд көдлҗәсн почтальона үүлиг хасчкв. Тегәд урзнас авн мадн тал газетиг, журналыг совхозас йовлсн улс авч ирдг болв. Хая-хая авч ирдгтән ики гидг пачксар баглад авч ирнә. Хуучрҗ одсн газетмүдиг умшх дурн уга болна.

Урдк җилмүдт пошт зөөлһнә көдлмш му бишәр кегддг билә. Нег күүкд күн өрәл ставкар көдләд, пошт мадн тал күргж авч ирдг билә. Ода болхла, шишлң күн тер үүл күцәдгт эн халхар дала дутудундс һарна. Пошт цаглань авч ирдгән уурв. Мадниг, селәнә улсиг күүнд тоолдган уурсн бәәдлтә. Газет, журналмуд бичә умшти, һанцхн телевизоран хәләһәд бәәтн, гиж санжах бәәдлтә. Тер учрар мал өсклһнә хошмудт бәәтхә, нам фермст бәәх әмтнд поштыг тиигж күргәд бәәхлә, иргч җилмүдәс авн бар бичүлж авлган уурхин тускар ода әмтн келҗәнә. Мөнгән әрвлсн цагт эгл әмтнд му кеҗәхән һардачнр төртән авсн уга болҗана. Тегәд эн төр хаһлһнд дөң болтн, гиж сурҗанавидн.

Э. ЦАРЦАЕВ.

ХАЛЬМГ КЕЛӘР҆ ҺАРДГ ГАЗЕТИГ ЦУҺАР БИЧҮЛҖ АВЦХАЙ!

Шин 1991 җилд «Хальмг үнн» газетиг эн өдрәс авн хулһн сарин 31 күртл бичүлҗ авч болхмн.

Бичгдлһнә үннь җилдән—12 арслң 50 деншг, өрәл җилдән—6 арслң 25 деншг.

Германь негдв

БЕРЛИН, хулһн сарин 3. (ТАСС-ин корр.). Берлиня хойр әңгәс баһ наста спортсменмүд рейхстагин өмн туг өргдг бәәрнд Германя Федеративн Республикин ик гидг Государственн туг авч ирв. Күндлгч трибун деер — ФРГ-н Президент Р. фон Вайцзеккер, Федеральн канцлер Г. Коль, һазадын кергүдин министр Г. Д. Геншер, СДПГ-н күндтә ахлач В. Брандт, нертә политическ нань чигн үүләчнр бәәнә. Государственн частрин айст дигтә сөөни өрәллә прожектормудын герлд ФРГ-н туг өрггдв. Минь эн кемлә немшин һазрин көвәһәс холд йовх ГДР-ин зүүһәд тенгсин кермс деер бас тугмудан сольв. Р. фон Вайцзеккер цуглрсн улсин өмн үг келв. Тууҗлгч ик чинртә йовдл болв —эн кемәс авн нег германск государств бәәхмн.

Хойр германск государств негдлһнә эн байрта кергүүлдврин өмн ГДР-ин Улсин палатын 38-ч сүүр болв. Эн сүүр ик байрта чигн, невчк гейүрсн чигн бәәдлд болв. Тер яһад гихлә, энтн эврә дурарн улсин суңһсн парламентин ахр тууҗд сүл сүүрнь болв. Бийиннь өмн бәәсн төриг — хөв-җирһлән бийснь шүүҗ авч тогтадг таалд Германиг негдүллһнә ергән парламент күцәчкв гиж Улсин палатын президент С. Бергман-Поль келсн үгдән темдглв.

Хаһлгдад уга зәрм төрмүд үлдв, тедн цуггерманск парламентин медлд өггдҗәнә, гиҗ эн цаарандан келв.

ГДР ФРГ-ла негдлһн хоосн арифметическ операц боллго, цуг Германьд демократиг шин кемҗәнд күргҗ өөдлүлдг, арһ өгхин төлә ю кехмн болхв гиж ухалҗахан эврәннь келсн үгмүдтән зурһан парламентск фракцин һардачнр медүлв.

Энүнә хөөн Германя негдлһнд нерәдгдсн байрин хург болв, терүнд ГДР-ин болн ФРГ-н правительствсин гешүд, парламентарийс, политическ болн олна организацсин һардачнр орлцв. ГДР-ин премьер-министр Л. Де Мэзьер үг келв. Энүнәс авн деед үзгин 62 сай болн дорд үзгин 16 сай немшнр нег государствин гражданмуд болҗана. Олн җилин туршарт күсл болҗасн керг күцв.

Эн өдр 1933 җил эклсн болн делкән хойрдгч дәәнә күчтә гидг ик аюлур авч ирсн немшин тууҗд бүкл нег девскриг төгсәҗәх өдр болҗана, гиж ГДР-ин правительствин толһач цаарандан келв. Эвцлһнә кергт даңгин цергдх кергтәг болн улс хооридан нег-негән медҗ бәәлһнд цуг халхар дөң болх кергтәг төрүц мартулшго кем гиж бидн эн кемиг үнлҗәнәвидн. Цуг Европин негдҗ, ни-негнәр бәәлһнд дөң боллһиг бидн эврәннь күцәх чинртә гисн төрән гиж тоолҗанавидн.

Ода немш улс шин тууҗин кемин өмн өргнд бәәнә. Бидн шин хаалһан эклҗәнәвидн, сулдхвр, демократь, зөв-йосна государствин нормар бәәлһн, социальн үнн-чик бәәдл энүнә һоллгч үзгнь болхмн, гиж Л. Де Мэзьер келв.

МАҢҺДУР БАҺ ДӨРВДӘ ҺАЗРТ «ХАЛЬМГ ҮНН» ГАЗЕТИН ӨДРМҮД ЭКЛҖӘНӘ

Бичкдүд төрскн келән дасҗана

Мана Ханата селәнд нурһлҗ хальмгуд бәәнә. Тегәд чигн ик зуудан әмтн төрскн келәрн гер-бүлдән күүндснь сонсгдна. Болв чигн зәрм баһ наста өрк-бүлд, нам ээжнр-аавнр бәәсн бийнь, орсаһар күүндәд бәәдг йовдл хара биш харһна. Тер кевтән келдән орҗах бичкдүдиг орс үгмүдәр эклҗ келнд орулцхана. Теднь садикд ирхләнь, гертән дасҗ авсн цөөкн үгнь — орс үгмүд болҗ һарна.

Республикин һардгч органмудын хальмг кел дасхлһиг ясруллһар авсн шиидврәр, бичкдүдт төрскн кел дасхлһиг һунтаһаснь авн эклхин тускар заагджана. Тегәд чигн энүнә туст экәцкнрин, мана бичкдүдин учрежденьсин көдләчнрин даавр улм өөдлҗәнә. Эн кергиг бидн арһ-чидлән хамцулҗ күцәх зөвтәвидн.

Бичкдүдин ах багд бидн төрскн келәр занять долан хонгт хойр дәкҗ кедвидн. Чеежәрн дассн тоот медрлән эдн кеер һарч амрхларн давтҗ батлҗ авна. Занять келһнә йовудт техническ олн зүсн средств, альбомс олзлнавидн. Сурһмҗлачнрт дөң болгч хальмг келнә шуһу кеерүлҗ кегдсн бәәнә. Олн зүсн кергтә дидактическ материалмуд, ирлцигү төрәр занять келһнд олзлгдх зөвтә дөңцл материал, альбомс энүнд тәвгдсн бәәнә. Теднә зәрм нернь иим: «Хувц-хунр», «Долан хонгин өдрмүд», «Сармуд», «Зерлг аңһуд», «Ааһ-сав», «Бичәчнр», «Үлгүрмүд», «Тәәлвртә туульс» болн нань чигн. Садикд шишлн бүрдәгдсн «Җаңһрт» нерәдгдсн шуһу бәәнә. Бәәрн зурач А. В. Бадмаев модид шатаҗ һарһсн цуг баатрмудын зургуд эрсмүдт өлгәтә бәәнә. Цуг эннь, мана хәләцәр болхла, бичкдүдт кергтә медрл авхд ик дөң болх зөвтә.

Бичкн-бичкн үүдәврмүд бидн орчулнавидн. Ик зуудан ахр келврмүд орс келнәс хальмг келнд орчулхд амр болна. Үгмүднь медгднә. Болв чигн зәрмстнь күүндлһнә дамшлтнь тату болснас келтә, үгмүдин учр-утхнь медсн бийнь, келән кенддҗ келҗ чадхш. Гертән элнд төрскн келәр икәр күүндх кергтә. Тер цагт келнь чикрх.

Хальмг кел дасхлһнас нань чигн зүсн занятьс, үлгүрнь, зург зурлһна занятьг бидн хальмг келәр кехәр зүткәнәвидн. Болв зәрмдән тедн келсн үгмүд тодрхаһар медҗ чадхш. Арһ-арһарн кенәвидн.

Занятьс келһиг ясрулхд дегд күчр болна. Юңгад гихлә, методичкс уга. Ода деерән бәәснь хуучрад бәәв. Кергтә литератур уга.

Шин һарчах «Байр» журнал маднд сән дөңцл болҗана. Энүнд сән шүлгүд, түргәр келгддг үгмүд барлгдна. Бичкдүдин дуд уга билә, ода чигн уга. Тернь му.

Школд эклҗ орх бичкдүд 346 үг медх зөвтә ...

НУТГ ДУНДАН СӘӘХН

Мана газетин нөкднрин тускар

Хальмгин баатрлг дуулвр «Җаңһрин» 550 җилин оньчта өөн темдгллһнд белдвр келһнә йовуд эврә хамгин даавртә кемдән орчксн, эн җилә зуна эклц цаг билә. Малодербетовск района «Красносельский» совхозин күч-көлсчнр өөнин байрт сән тоsвр белдхәр, цуг арһ-чидлән агсҗ, селәһән кеерүлҗ ясруллһар өрги көдлмш делгрүлсн, селәнә культурин седвәрчнр билг-эрдмин хәләврт эн саамд белдҗәсмн. Мел ним, күп толһаһан өндәлһҗ босҗ, нурһан тиниlһх арһ уга гилтә бәәсн халун кемд би, редакцин бачм даалһврар нааран ирләв. Элнә күн болһн ик бичкн уга цугтан кергтән авлгдсн бәәвә.

Красносельцәрин тиим килмҗтә үүмлһнә учрнь нанд дарунь медгдв. Хальмгин нертә җаңһрч Ээлән Овла эн һазрт төрҗ һарсн болдг. Энүнә нерәд улсин музей секгдсн бәәнә. Тегәд өөнин байрин өдрмүдлә нааран һазадын ордудас, тер мет мана орн-нутгин олн захас күндтә гиичнр ирхмҗ гиҗ зарлгдсн бәәҗ. Тегәд бәәрн әмтн хол һазрас ирх гиичнрин чирәд бийән һуташгон төләд төрскн келнә урн-үгин байн зөөрән, делгрлттә культуран, өвкнрин авъяслмудыг яһҗ хадһлҗ, делгрүлҗәхән сәәнәр үзүлхәр зүткҗәснь тер билә. Терүнә төләд селәнә билгтнрин чидлнь, чадмг-чидмгнь баһ биш бәәхнь цааранднь ил медгдв.

Цуг тер кергт шунҗ орлцҗасн селәнә кесг арвад седвәрчнр дунд бәәрн дундын школын хальмг келнә багш Вера Утаевна Бамбышеваг онцлҗ темдглхәр седләв. Художественн самодеятельностьд эн орлцдг бийнь, терүнә эн халхин үүлдврәр эврә келврән эклҗәхшив. Терүнә, багш күүнә көдлмшин тускар түрүләд эклҗ келхәр бәәнәв. Тернь бас учрта. Кемр селәнә билгтнр дунд бичкн, баһ наста җаңһрчнр, келмрчнр, хальмг ду дуулдг әмтн олн йовна гихлә, туслң Вера Утаевнан ач-тус терүнд оржана, гиҗ лавта келҗ болхмн. Юңгад гихлә тедн цугтан гилтә энүнә урднь бәәсн эс гиҗ одгә цагт терүнд сурчах сурһульчнр. Хальмг кел медлһнә ул медрл тедн энүнәс дассмн.

Эн багшин эрдмин мергҗлтин тускар районд цугтаң сәәнәр медңә. Хальмг кел болн литератур дасхҗах энүнә классин сурһульчнр, кружковцнр билг-эрдмин районн болн республиканск олн зүсн хәләврт шунмһа орлцачнр. Келхд уйн наста җаңһрчнр «Красносельский» совхозд олн бәәнә. Эн җил Яшкульд болсн бичкн этнографмудын республиканск марһанд В. У. Бамбышеван сурһульчнр түрүн орм эзлв. Хамгин ик диилвр Женя Буваев бәрв. Аштнь эн Моңһл Улсин Республикд одҗ амрх путевкар мөрәлгдв.

Хальмг келәр сурһульчнрин района олимпиадт энүнә һардврт дасҗах көвүд, күүкд эн җил бас орлцад, ик диилвр бәрв.

Багш В. У. Бамбышева үүдәгч үүлдвртә күн. «Күндллһнә кел делгрүллһн» гидг эврә дурта үүдәгч төр эн цааранднь хаплҗ көдлҗәнә. Төрскн келәр кегддг олн зүсн марһанд сурһульчнрин диилҗ авсн олн мөрә, Күндллһнә һашгуд энүнә күч-көлснә сән ашин тускар герчлҗ медүлҗәнә.

В. У. Бамбышеван көдлмшч класс-кабинет районд чигн, республикд чигн хамгин сән гиснә негнь болҗана. Этнографическ олн зүсн материал энд олн бәәнә. Методическ дөңцлмүд тәвгдҗ.

Өөдән мергҗлттә багш, чадмг бүрдәһәч Вера Утаевна Хончнурск, Ики-Манланск болн Красносельск школмудын коллективс орҗах хальмг келнә болн литературин багшнрин методическ негдлт һардна. «Эрдм-сурһулин йилһән сән көдләч» гидг темдгәр эн ачлгдсмн. Энүнә дамшлт дасҗ авхар хоша бәәх школмудын баһ наста багшнр ирнә. Энүнә сурһульчнр төрскн кел сәәнәр медлһәрн, күүндҗ чадлһарн йилһрнә. Этнографин, фольклорин, «Җаңһрин» халхар хәәвр келһнә көдлмшт шунҗ орлцна.

Төрскн келнә болн литературин багш Вера Утаевна Бамбышева багшнрин районн болн республиканск селвлцәнд эврәннь дамшлтарн наадк үүрмүдләһән хувалцна. Хальмг кел олн дунд дасхлһнд ода күртл бәәх олн зүсн төрмүд сергәҗ келнә. Теднигг хаһлҗ болх олн зүсн эв-арһ заана.

Шидр Баһ Дөрвдт болсн багшнрин района хурт деер эн ниргҗ келв:

— Мана республикд төрскн кел, культур хадһлҗ делгрүллһнә керг ик гидг нәрн төрт хүврҗәнә. Эн зөвәр күнд, болв теруг күцәҗ болхмн. Энүг бәәдл-җирһлд тохралһна аш мана күч-көлснәс иштә ирлцәтә болхмн. Ах үйнрин төрскн келнә, терүнә урн үгин, культурин цуг байн зөөриг мана бичкдүд дасҗ авдгин төлә цуг таал үүдәх кергтә.

Эднә көдлмшт Ээлән Овлад нерәдҗ секгдсн улсин бәәрн музей ик туста болҗахин, олн зүсн төрәр кичәлмүд, кружокудын занятьс, классн биш олн зүсн кергүүлдврмүд энд кегдҗәхин тускар багш цаараднь келәд герчлв:

— Мана өрк-бүл болһнд төрскн кели соңсгдну аль угай? Бичкдүдләһән хамдан бидн хальмг келәр өгчәх теле-радиосоңсхврмуд соңснувидн аль угай? «Хальмг үнн» газетд, «Байр» журнлд барлгдсн материалар тедниlә күүндвр кенүвидн аль угай? Кемр эн сурврмудт чик хәрү өгч чадхла, төрскн кел хадһллһнд темдгтә ншкл уралан кегдҗәнә гиҗ келҗ болхмн.

Тоомсрта багшин бас нег дурта кергнь — селәнә корреспондент. Района «Степная новь» газетд эн олн җилин туршарт бичҗәнә. Ташр орс чигн, хальмг чигн келәр әдләр илгәҗәх зәңгсән бичнә. Тер мет «Хальмг үнн» газетд энүнә нерн тәвгдсн материалмуд һарч ирнә. Тегәд чигн «Красносельский» совхозд эн зунар «Хальмг үнн» газетин иньгүдин клуб тогтагч олна хург болснд, Вера Утаевна Бамбышеваг эврә һазра әмтн нег дууһар тер клубин советин ахлачд суңһв. Юн гихв. Өөдән иткл. Эн үүлән күцәхдән Вера Утаевна белн.

ЭРДНИН Владимир,
мана эврә корр.

ЗУРГУДТ: хальмг келнә болн литературин багш В. У. Бамбышева «Җаңһрин» өөнд нерәдгдсн красносельцнрин концерт һардҗах кем. Бичкн җаңһрчнр Хоңһр Манджиев болн Дима Манджиев — барун бийд.

Авторин цоксн зургуд.

КҮҮНДВРНЬ—ОЛН, КҮЦӘСНЬ—БАҺ

Сүл җилмүдт мана орн-нутгт бәәршҗәх олн келн-әмтн эврәннь алтн хазн — төрскн келидән икәр дуран тусхаһад, цааранднь өргҗүлхин төлә ик туста көдлмш кеҗ йовхин тускар газетмүдин болн журналмудын халхст умшҗ меднәвидн.

Әрәсән медлд бәәх ах болн дундын сурһулин заведеньст сурһуль орс келәр дасхгдна, альк чигн баһ келн-әмтнә келәр сурһдг нег чигн институт болн техникум уга. Эк-эцкнр болн теднә үрн-саднь ах сурһулин медрл авхин кергт орн-нутгин олн балһсдар йовҗ, өөдән медрл авцхана, төрскн келән җирһлинь хаалһд дөң болшгол дән өөрдҗ одв. Хальмгин балһсдт болн теегин селәдт эдл-ахун көдләчнр, әмчнр, багшнр, һардгч көдлмшт бәәх әмтн, хулд-гүүлгәнә көдләчнр хоорндан орс келәр күүндҗ, һаза, герт харһвчн орсар мендлцхәнә.

Төрскн келн эврә келн-әмтнә нүр үзүлдг болҗана. Ээҗ-аавин заясн эврә келәрн улсиннь туүж, күүнә зүрк авлм шүлгүд, дуд, наадд үүдәҗ мана бичәчнр наадк келн улст бичҗ медүлнә. Келн уга болхла, келн улс чигн уга, билг-эрдм чигн уга болдг.

Һазадын ордудар бәәх цөөкн хальмгуд төрскн келән яһҗ үнлдгиг, дурлдгиг, харҗ-хардгиг, «Җаңһрин» 550-ч җилин өөнин байрт орлцхар ирсн хальмгуд медүлв. Эдн күүнә орн-нутгудт төрҗ һарад, баһ насанһь җирһлән давулад көгшрсн бийнь, эврә келән мартл уга, медәтн- ...

кергт келн улсиннь келән медхмн, туужинь дасхмн.

Тегәд чигн төрскн келән эн учрсн му бәәдләс гетлгхин төлә Хальмг АССР-ин Деед Совет «Хальмг АССР-т келнә тускар» гидг закана проект белдв. «Хальмг келнд государственн статус өгхмн» гисн күр-күүндвр зарлгдв.

Урднь чигн мана цомтнр, бичәчнр, дааврта үүлд көдлдг әмтн, келән сәәнәр меддг медәтнр эврәннь ухан-тоолврарн селвлцҗәсмн. Ода улсин депутатнр оньган өгч чик шиидвр авхин кергт эн төр олн әмтнә оньгт тәвәд, газетин халхст умшачнр соңсцдг болв.

Мини тоолврар болхла, хальмг келнд государственн статус өглһн чик, болв энүг дахулад орс келнд государственн статус эс өгхлә, керг-үүлин цаас келһнд түрү бәәдл учрх. Ода деерән үүлд церглҗәх баһчуд хальмгаһар бичх бәәтхә, бүтнәр үзгүд негдүлҗ умшҗ, келҗ чадцхахш. Ним бәәдлд бәәх әмтн эврәннь келәр цаас бичҗ, күүндҗ, бачм кергүд хаһлҗ чадшго.

Хальмг келнд государственн статус өглһн, мана баһчуд келән дасҗ авлһиг урмдулх гиҗ сангдна.

Ода деерән төрскн келән дасһлһнд оньган школмудт болн бичкдүдин салмудт өгцхәнә. Бичкдүд герүрн ирхләрн тенд дассн хальмг үгмүдәр икәр соньмсҗ ээҗ-аавасн сурдгиг дасҗана. Бичкдүд ду-бииһин кружокст орлцад, өвкнрин билг-эрдм дасҗ авчацхана.

Болв эдл-ахус бәәх селәдт баһчуд болн района цутхлңд бәәх ...

Бидн, медәтә улс, хүрмд эс гиҗ төрҗ һарсн өдрән темдглҗәх байрт одхларн хальмг келәрң күүндти, — гиҗ селвгән өгнәвидн, школур үрвр кесн цагт хальмг улсин туужас, дәәнд хальмг улсин үзүлсн зәрмг үүлдврин тускар, Сиврт үзсн һашута йовдлмудын тускар үрн-саднддан келҗ медүлнәвидн.

Цергә кесг әңгсәр нежәдәр олн келн-әмтнлә иньглҗ һурвн-дөрвн җилин эргцд дәәлдҗ йовсн хальмгуд келән мартсн уга. Сиврин ө-шуһу моди дотр бүүрлсн селәдәр цөөкн өрк-бүләр бәәсн бийнь төрскн келән хадһлв.

Ода үнн седклән тәвәд, төрскн келән дасхд амр төр. Өдр болһн радиоһар болн телеүзгдләр хальмг келәр соңсхвр кенә, хальмг келнә цецн булгла таньлдулна, давсн цагин асхрсн айста дуд дуулҗ соңсхна.

«Хальмг үнн» газет хальмг кел дасхлһар тасрхан уга ик көдлмш кенә. Газетин халхст кел дасһлһнд дөң болгч олн зүсн статьяс барлгдна. Энүнә халхст хальмг улсин ут болн ахр туульс, үлгүрмүд, медәтә болн баһ наста шүлгчнрин шүлгүд, хуучн селәдин тууж, хальмг улсин кезәнк авг-бәрц тодрхаһар барлгдсиг умшҗ болхмн.

Бидн ода деерән хальмг келәр һардг һанцхн газетән икәр дурлҗ умшнавидн, гер болһнд газетән бичүлҗ авх кергтә. Зәрм баахн өрк-бүлмүд хальмг үзг, кел медлгоһан, бичәтә статья умшҗ, медҗ чадлгоһан заана. Ним бәрц бәрхлә, төрскн хальмг келән геехд амр.

Темснә зүүтә хотар теткләһнә төр

Темснә зүүтә хот-хол чигн үнтәрҗәхд нуувч уга, теруг һарһлһн болхла баһрад йовна. Сүл һурвн җилин эргцд бодниг һарһлһн 10,2 сай тоннд баһрв, зер-земш болн бәәлҗрһ — 1,6 сай, темс — 1,2 сай болн уста үзм һарһлһна кемҗән 1,6 сай тоннд баһрв. Эн җил хулд-гүүлгәнә организацс баһ гихдән җува һар арслнга темснә зүүтә хот-хол күцц авад уга. Эл-бод келг консервн заводмуд удлго зогсн гиҗәнә. Учр тиим болвчн, үлгүрнь, Воронежск областьд темснә плантацс хаһлгдад бәәнә. Төмр хаалһин зәрм станцсар темснә зүүтә хот-хол ачсн вагонмуд икәр хурад зогсна.

— Тиим боллгон бәәшго, кемр ним ик орн-нутгт темснә халхиг делгрүллһәр даңгинд килмҗлдг болн даавртә күн уга болхла, — гиҗ СССР-ин Министрмүдин Советин эдл-ууш белдлһнә государственн комиссин хот-хоолын көрнгин ах заллтын начальникин дарук С. Хорев хәрү өгв. — Эн халх өдгә цагт долан нянькин һарт бәәнә. Орн-нутгт бәәх консервн промышленностин негхн Цугсоюзн научн-производственн негдлт государственн комиссин инспекцсин ах заллтын медлд бәәнә. «Союзпромтеплица» организац — тосхлтын научн-проектн ах заллтын медлд үүлдҗәнә, терүг урһц соньмсаҗахш. Минавиапромд эд-бод кедг бичкн күчтә 155 цех тосхх даалһвр өггдсмн, болв керг күцәгдҗәхш. Яршгуд кех харһасар теткләһәр минлеспром, госкомлес, МВД даавртә. Шилин заводмуд дурндан бәәцхәнә, консервировать кехд кергтә деншгә банкс һарһхин ормд улсин кергтдг эд-таврмуд һарһна. Минстройматериалмуд тал сепарированн церд өгчәхш гиҗ зааһад. СССР-ин минхимнефтепром банкс хаахла олзлгддг резинкс һарһлһна зураһан күцәхш. Тегәд сав эс күртдгонь учрта.

Правительствин адһмтаһар болн ора авсн керг-үүлдврмүд кергтә аш авч иржәхш. Эдл-ууш һарһачнркен теднә темснь авхинь медхш. Хулд-гүүлгәнә организацс болхла альдас ю хулдҗ авхан меджәхш. Залһлдана диг-даран эвдрснә уршг. Ил медгджәнә: эдл-ууш һарһлһнд чигн, теруг белдлһнд чигн хот-хоолын көрнгин ах заллт ямаран чигн үлмәһән күргҗ чадҗахн уга.

Болв эн төриг хаһлҗ болхмн гиҗ С. Хорев тоолҗана. Терүнә төлә «Союзсортсемовощ», «Союзплодопитомник», «Союзпромтеплица» организацсин көрнгин ул деер акционерн обществиг зөвтәһәр темснә-зер-земшин комплексин предприятьмүдин болн организацсин ассоциац бүрдәх кергтә. Ассоциацд бүрдәгдсн церглт дала мөнг авлго бәәчкәд теткәчнриг болн хулд кеһәчнриг альд, ямаран үнәр болн ю хулдҗ авч болхинь бачмин зуур зааглдг болх. Ахрар ...

[illegible] амр болна. Үгмүдиь медгднә. Болв чиги зәрмстнь күүндлһнә дамшлтнь тату болснас көлтә, үгмүдин учр-утхнь медсн бийнь, келән кендәж келж чадхш. Гертән эдид төрскн келәр икәр күүндх кергтә. Тер цагт келнь чикрх.

Хальмг кел дасхлһнас нань чиги зүсн занятьс, үлгүрнь, зург зурлһна занятиг бидн хальмг келәр кехәр аштнаэвидн. Болв зәрмдән тедн келсн үгмүд тодрхаһар медж чадхш. Арһ-арһарн кенәвидн.

Занятьс келһиг ясрулхд дегд күчр болна. Юңгад гихлә, методичкс уга. Ода деерән бәәснь хуучрад бәәв. Кергтә литератур уга.

Шин һарчах «Байр» журнал мадна сән дөңцл болжана. Энүнд сән шүлгүд, түргәр келгддг үгмүд барлгдна. Бичкдүдин дуд уга билә, ода чигн уга. Тернь му.

Школд эклж орх бичкдүд 346 үг медх зөвтә неквр төвгдсн бәәнә. Эн цуг үгмүдин учр-утхинь, зүүжәх чинринь медж, эдниг зәңгс тогталһнд чикәр олзлж чадх, шүлгүд, түргәр келдг үгмүд медх зөвтә.

С. КИШТЕЕВА,
Чапаевск бичкдүдин садикин сурһмжлач.

КҮҮНДВРНЬ—ОЛН, КҮЦӘСНЬ—БАҺ

Сүл жилмүдт мана орн-нутгт бәәршжәх олн келн-әмтн әврәннь алтн хазн — төрскн келндән икәр дуран тусхаһад, цаарандинь өргжүлхин төлә ик туста көдлмш кеж йовхин тускар газетмүдин болн журналмудын халхст умшҗ меднәвидн.

Әрәсән медлд бәәх ах болн дундын сурһулин заведеньст сурһуль орс келәр дасхгдна, альк чигн баһ келн-әмтнә келәр сурһдг нег чигн институт болн техникум Әрәсәд уга. Эк-эцкнр болн тедн ури-саднь ах сурһулин медрл авхин кергт орн-нутгин олн балһсдар йовж, өөдән медрл авцхана, төрскн келән жирһлинь хаалһд дөң болшгод тоолцхана. Тегәд чигн мана төрскн хальмг келн геедрхдән өөрдж одв. Хальмгин балһсдт болн теегин селәдт эдлахун көдләчнр,эмчнр, багшнр, һардгч көдлмшт бәәх әмтн, хулд-гүүлгәнә көдләчнр хоорндан орс келәр күүндж, һаза, герт харһвчн орсар меңдлцхәнә.

Төрскн келн әврә келн-әмтнә нүр үзүлдг болжана. Ээж-аавин заясн әврә келәрн улснннь тууж, күүнә зүрк авлм шүлгүд, дуд, наадд үүдәж мана бичәчнр наадк келн улст бичҗ медүлнә. Келн уга болхла, келн улс чигн уга, билг-эрдм чигн уга болдг.

Һазадын ордулар бәәх цөөкн хальмгуд төрскн келән яһҗ үнлдгиг, дурлдгиг, харж-хардгиг, «Җаңһрин» 550-ч жилин өөнин байрт орлцхар ирсн хальмгуд медүлв. Эдн күүнә орн-нутгудт төрж һарад, баһ насннь жирһлән давулад көгшрсн бийнь, әврә келән мартл уга, меләтнрин кезәңк авг-бәрцинг хадһлад бәәһәтәнь медгдв. Тегәд бидн хальмг теегтән, әврәннь таңһчдан элгн-садтаһан, эк-эцкнртәһән, ахнр-дүүнртәһән бәәчкәд, төрскн келәв геенә гисн күн болһна ик ичр.

Келән геехләрн терүгән дахулад һо-һольшгаң, күндллһнә зан-бәәрән геең йовнавидн. Амр үгнь, автобусмудт сууж йовсн баахн көвүд-күүкд медәтә күн тайган түшәд орж ирхлә орман сулдхж өгцхәхш, һарһсн эк-эцкән, ахнр, эгчнрән чичсн, түлксн метәр «чи» гиж келцхәнә.

«Күн болх баһасн, күлг болх унһнасн» гидг цецн үлгүр хальмг әмтнд бәәдг. Ода эн өвкнрин авг-бәрцинг дорас өсж йовх үйнрт дасхх кергтә болжана, эдниг медж дасххин кергт келн улсиннь келән медхмн, туужинь дасхмн.

Тегәд чигн төрскн келән эн учрсн му бәәдләс гетлгхин төлә Хальмг АССР-ин Деед Совет «Хальмг АССР-т келнә тускар» гидг закана проект белдв. «Хальмг келнд государственн статус өгхмн» гисн күр-күүндвр зарлгдв.

Урднь чиги мана номтнр, бичәчнр, даавгта үүлд көдлдг әмтн, келән сәәнәр меддг медәтнр әврәннь ухан-тоолврарн селвлцжәсмн. Ода улсин депутатнр оньган өгч чик шиидвр авхин кергт эн тәр олн әмтнә оньгт тәвәд, газетин халхст умшачнр селвлдг болв.

Мини тоолврар болхла, хальмг келнд государственн статус өглһн чик, болв энүг дахулад орс келнд государственн статус эс өгхлә, керг-үүлин цаас келһнд түрү бәәдл учрх. Ода деерән үүлд церглжәх баһчуд хальмгаһар бичх бәәтхә, бүтнәр үзгүд негдүлж умшж, келж чадцхахш. Ним бәәдлд бәәх әмтн әврәннь келәр цаас бичж, күүндж, бачм кергүд хаһлж чадшго.

Хальмг келнд государственн статус өглһн, мана баһчуд келән дасж авлһиг урмдулх гиж сангдна.

Ода деерән төрскн келән даслһнд оньган школмудт болн бичкдүдин садмудт өгцхәнә. Бичкдүд герүрн ирхләрн тенд дасн хальмг үгмүдәр икәр соньмсҗ ээж-аавасн сурдгиг дасжана. Бичкдүд ду-бииһин кружокст орлцад, өвкнрин билг-эрдм дасж авчацхана.

Болв эдл-ахус бәәх селәдт баһчуд болн района цутхлңд бәәх төв күрәд уга наста әмтн лунд хальмг кел даслһар ямаранчн көдлмш кегдҗәхш. Мана района «Красносельский» болн Чапаевин нертә совхозин цутхлңгудт болн фермсәр бәәх әмтнә 95 процентнь хальмгуд, тер бийнь хүргүд болн нань чигн сүүрмүд орс келәр кецхәнә.

Районд һардг «Степная новь» газетиг өрк-бүл болһн бичүлж авч умшцхана. Энүнә халхст хальмг кел даслһнд района һардгч үүрмүдт Хальмг АССР-ин Деед Советин «Хальмг АССР-т келнә тускар» гидг Закана проектәр, ямаран күүндвр болжахин тускар зәңглхш, умшачнр ухан-тоолврарн хувалцхш. Газетин халхд долан хонгт нег дәкҗ хальмг статьяс барлхла сән болхмн, медәтә әмтн болн баһчуд сув-селвгән өгч бичцхәх бәәсн.

Бидн, медәтә улс, хүрмд эс гиж төрж һарси өдрән темдглжәх байрт одхларн хальмг келәрң күүндти, — гиж селвгән өгнәвидн, школур үрвр кесн цагт хальмг улсин туужас, дәәнд хальмг улсин үзүлсн зөрмг үүлдврин тускар, Сиврт үзсн һашута йовдлмудын тускар үрн-садидан келҗ медүлнәвидн.

Цергә кесг әңгсәр нежәдәр олн һурвн-дөрвн жилин эргцд дәәлдж йовсн хальмгуд келән мартсн уга, Сиврин е-шүһү модн дотр бүүрлсн селәдәр цөөкн өрк-бүләр бәәсн бийнь төрскн келән хадһлв.

Ода үнн седклән тәвәд, төрскн келән дасхд амр төр. Өдр болһн радиоһар болн телеүзгдләр хальмг келәр сонсхвр кенә, хальмг келнә цецн булгла таньлдулна, давсн цагин асхрсн айста дуд дуулж сонсхна.

«Хальмг үнн» газет хальмг кел дасхлһар тасрхан уга ик көдлмш кенә. Газетин халхст кел даслһнд дөң болгч олн зүсн статьяс барлгдна. Энүнә халхст хальмг улсин ут болн ахр туульс,үлгүрмүд, медәтә болн баһ наста шүлгчнрин шүлгүд, хуучн селәдин тууж, хальмг улсин кезәңк авг-бәрц тодрхаһар барлгдсиг умшж болхмн.

Бидн ода деерән хальмг келәр һардг һанцхн газетән икәр дурлж умшнавидн, гер болһнд газетән бичүлж авх кергтә. Зәрм баахн өрк-бүлмүд хальмг үзг, кел медлгоһан, бичәтә статья умшж, медж чаддгоһан заана. Ним бәрц бәрхлә, төрскн хальмг келән геехд амр.

Хальмг кел дасхлһиг гүүдүллһнә тускар һарһсн ах органмудын тогтавриг күцәхин кергт олн әмтн көдлдг эдлахусар болн цөөкн әмтн көдлдг организацсиг негдүләд хальмг кел даслһна лангин үүлддг кружокс бүрдәхлә, көдлмш үралан йовхнь лавта.

Эн жил газетин үн немгдв гиһәд зәрмснь бичүлж авшгоһар седцхәнә. Кемржән наадк газетмүдин үнь һурвн холванд үнтәрсн болхла, «Хальмг үнн» газетин үнь хойр холванд үнтәрв. Төрскн келән ардн орж дасж авх санатә әмтн таңһчдан һарчах негхн газетиг эркжән уга бичүлж автн.

БАДМИН Николай,
«Хальмг үнн» газетин штатн биш корр.

Правительствин [illegible] һар болн ора авсн [illegible] үүлдврмүд кергтә эш авч иржахш. Эдл-уулн һарһачнр нег тедн темсинь авхинь медхш. Хулд-гүүлһнә организац болхла альдас ю хулдж авхан медхш. Заалдана дил-дарад [illegible] шг. Ил медгджано эдл-уулн һарһлһнд чигн, терүг белдлһнд чигн хот-хоолын кергин ах заалт ямаран чигн үлмәһән күргж чадхш уга.

Болв эн [illegible] хмн гиж С. Хорев тоолжана. Терүнә төлә «Союзсортсемовощ», «Союзплодоконтомник», «Союзпромтеплица» организацсин нерәдин үл дер акционерн обществин эктәһәр темсн-зер-земшин комплексин предприятьмудин болн организацсин ассоциац бүрдәх кергтә. Ассоциацл бүрдәгдсн - нерәдл дала мөнг авлго бәәчкәд теткачнриг болн хулд кеһәчнриг альд, ямаран үнәр болв ю хулдж авч болхинь бачмин зуур зааглдг болх. Ахрәр келхд, делгрлт авсн орн-нутгудын үлгүрәр, ассоциац цугинь һартан авч чадмгар заалг болхмн.

Ассоциацл бәәх коммерческ банк акцс хулдлһиг бүрдәх била. Эд-бод кедг оборудованьс һарһдг болн ярмгуд кедг предприятьмудыг ханьдан орулх.

Н. СТЕПАНЧЕНКО,
ТАСС-ин корр.
Москва.

ДАЛЕКАЯ И БЛИЗКАЯ МОНГОЛИЯ

Пять дней в Арвайхээре

(Продолжение. Начало в № 187.)

Времени на эту поездку было очень мало и поэтому сразу стали знакомиться с хозяйством. Осмотрели цех по изготовлению набора деревянного остова юрт. Здесь делают входные двери, кровати, шкафы и до боли знакомые из нашего детства, сундуки, окованные, тонким железом. А вообще, если у арата спросить: «Какая юрта самая красивая?» — то мнения могут быть совершенно разные, у каждого свое понимание красоты. Но большинство жителей убежденно скажут: «Та, у которой Уянгинский каркас» («Уянгин эрээен мод»). Это не так далеко от этих мест. Старый мастер нам сказал, что недавно они получили заказ из Японии на 12 праздничных юрт. Затем мы посмотрели цех по выделке овчин, а также увидели процесс изготовления свитеров и пуловеров из верблюжьей шерсти. В целом по стране верблюдоводство переживает кризис. Все поголовье составляет около полумиллиона животных. В объединении «Алдар» настригают 12—14 кг шерсти с одной особи. Стадо овец представлено местной грубошерстной породой, животные довольно крупные, достигают веса 50—60 кг, средний настриг шерсти 1300 грамм. Стрижка ведется вручную. Для всех нас, селян, представлял большой интерес вопрос о личных подсобных хозяйствах, которые в стране производят четверть всего мяса, 40% молока и свыше 20% шерсти. Зоотехник объединения Даваням пояснил, что на каждого члена семьи у них разрешается содержать 3 головы крупного рогатого скота, 18 голов овец, 24 козы и 3 лошади. На одну семью в СХО приходится в среднем около 35 голов личного скота. Гибкие ограничения поголовья скота установлены в зависимости от места жительства и социальных групп граждан. В Гобийской зоне разрешается иметь до 100 голов, в Хангайской —75, работники госхозов, пенсионеры— до 25, жителям городов и поселков городского типа от 8 до 16 голов.

В Монголии мы не встречали привычных нашему глазу овчарен, кошар и построек для скота в непосредственной близости от жилья. На значительном удалении друг от друга, порой до нескольких десятков и сотни километров находятся юрта или несколько юрт аратов. Скот находится круглый год в естественных условиях, только для ненастья запасают небольшое количество кормов. В горах и ущельях меж сопок строятся небольшие деревянные трехстенные помещения, рассчитанные на случай непогоды. Наш гуртоправ Володя Музраев все время был в недоумении и постоянно удивлялся, что никто не трогает эти постройки, несмотря на острую нехватку топлива.

Без вякого сомнения пастбищное содержание скота на обозримое будущее в Монголии останется преобладающим. В нынешних условиях оно дает самое дешевое мясо, шерсть, кожу. Известно, что мясо скота, который на пастбищах выбирает себе травы «по вкусу», отличается более высоким качеством, но и никому не секрет невысокая продуктивность животных и неизбежная повседневная зависимость от природы. В первый день пребывания в беседе с Төмөрбаатаром я был удивлен, что он сказал: «Дальнейший путь развития животноводства — экстенсивный, со стабилизацией поголовья на нынешнем уровне». Впоследствии, когда я сам увидел систему традиционного животноводства, практически беззатратную я поверил словам моего старшего товарища.

Отсюда и невысокие на наш взгляд розничные цены. Самые высокие для любителей баранины 1 сорт —7.5 тугрика, а третий оценивается только в 5 тугриков, почитатели говядины и мяса яка заплатят 6.3 тугрика. Нетрудно подсчитать и прикинуть по официальному курсу 1 рубль — 4 тугрика, какое здесь мясо. В магазинах Улан-Батора мясо отпускается по 2 кг на человека, а на каждого жителя города в среднем на год приходится 76 кг. Раз уж коснулись проблемы питания, то у нас ранее сложилось впечатление о том, что в монгольской кухне преобладают мясные продукты. В действительности это далеко не так. Рацион носит сезонный характер. Монгольская пища максимально приспособлена к местным климатическим условиям и базируется преимущественно на продутах животноводства, особенно молочных. Из молока приготовляются весьма разнообразный ассортимент вкусных и питательных продуктов. Широко распространены ряженка, кумыс, пенка с кипяченного молока, обезжиренный пресный сыр, сухой творог, заготавливаемый на зиму. В аймачном центре на пищекомбинате даже перерабатывают верблюжье молоко. Горожанин в год «выпивает» 112 литров молока, его нехватает особенно в осенне—зимний период.

Ощущение единения с природой, понимание и почитание ее законов является своего рода фундаментом мировоззренческих устоев кочевника — монгола. Суровая и полная невзгод степная жизнь предъявляет свои строгие требания к отношениям между людьми, разбросанными на обширных просторах. Редкие встречи с ближайшими и дальними соседями и с незнакомыми людьми всегда являются желанными и радостными. «Счастлив хозяин того жилища, у коновязи которого всегда стоят кони путников» —говорят монгольские мудрецы. Время близилось к вечеру, когда председатель СХО Тогоо предложил нам завернуть к табунщику Доржипуламу. Он слывет в здешних местах хорошим табунщиком, не только выполняет задания по выращиванию молодняка, поставки кумыса и конского волоса, но умеет укротить коня и мастерски владеет укрюком и бугуйло-лассо.

Зная обычаи монголов мы вошли, протягивая к старшим обе руки ладонями вверх. Это означает, что мы пришли с добрыми намерениями и открытым сердцем и готовы поддержать старших в любую трудную минуту. Вслед за приветствиями нам подали табакерку из камня и предложили отведать нюхательного табаку. Мои спутники затянули с удовольствием «Ростов», который купили в Арвайхээре. Дефицита на табачные изделия в отличие от нашей действительности в Монголии нет. После традиционного ритуала чаепития, подали кумыс-неизменный напиток в каждом доме. Раздолье для почитателей кумыса. В любой юрте вы увидете бурдюк, полный кумыса. И в каждом вам поднесут полный хул-большую деревянную чашу.

Если вы не сумеете одолеть такую чашу целебного напитка, не спешите ставить ее на стол. Хозяева просят вас сыграть в пальцы. Это игра очень распространена в Монголии. Оба играющих одновременно, сжимая кулаки, выбрасывают по одному пальцу. В случае, осли один выбросил большой, а другой указательный, то побеждает первый. Ибо большой палец побеждает только указательный, указательный — средний, средний — безымянный, безымяный — мизинец, а мизинец — большой палец. Когда мы летели из Улан-Батора в Арвайхээр в АН-24 загружали большое количество бочек, емкостью не менее чем 80 — 100 литров, а когда возвращались назад в столицу они были наполненными.

Прошло более получаса после нашего приезда, мы успели обменяться профессиональными и сезонными приветствиями, выпить немного молочной архи, как в юрту стали прибывать табунщики и араты с окрестностей. Какой-то невидимый «степной телеграф» известил их о нашем пребывании. Через некоторое время гостеприимная юрта хозяина была до отказа набита гостями. С неподдельным интересом стар и млад слушали калмыцкую речь, рассказ о жизни и делах республики. Мы понимали друг друга без переводчика, иногда, когда приводились калмыцкие пословицы, то они оживленно кивали и говорили меж собой на монгольском. Смысл им был понятен и нам было радостно от мысли, как все же близки наши народы и как много у нас общего в обычаях и привычках. Многие века, тысячи километров нас разделяющие оказались бессильными против великого Языка.

Затем очередь наступила морин-хууриста. Через минуту в юрте поплыла эмоциональная и насыщенная мелодия о ратных деяниях богатырей, о чаяниях и устремлениях простых аратов. Мне слышался шум пронизывающего ветра в горах, рокот водопада на реке Улаан, долгая монгольская зима и долгожданная весна — конец всех трудностей аратов — и начало новой жизни. Говорят, в этом незатейливом инструменте живет душа монгола. И он считается поистине «королем» музыкальных инструментов, созданных древним народом. И не случайно на праздновании 550-летия Джангара у нас этот инструмент вместе с вышитым ковром с изображением Чингис Хана подарила нам монгольская делегация.

Настоящий поединок силы и ловкости показали табунщики. Они устроили скачки, в которых участвовали и дети. Нам показали укрощение строптивых лошадей. Это нелегкое и далеко небезопасное дело для настоящих мужчин. Дети с 5-летнего возраста садятся на коня, а через два года уже участвуют в скачках годовалых жеребят, которые проводятся в сентябре месяце.

У Доржипулама с супругой находятся на попечении 200 лошадей. В 1989 году они сдали более 6000 литров кобыльего молока. Очень многое значат любовь к лошадям и трудолюбие. Ведь кобыл доят 7—8 раз в день, почти через каждый час. Причем доят в степи, без всяких приспособлений, только натянут на двух маленьких кольях, почти над землей добротный волосяной аркан к которому привязаны жеребята.

В наш приезд приехала к родителям дочь Баянжаргал, она веттехник и трудится в объединении, а зять — водитель автоводовоза. Вполне типичная семья в наше время. Конечно, бывают и трудности, говорит наш гостеприимный хозяин, однако нет ничего прекраснее чем скакать по широной степи, когда в ушах только свист ветра... А если хорошо поработаешь, то можно многое увидеть и даже поехать в составе делегации в солнечную Калмыкию. Увидеть нашу республику, посмотреть наше житье — об этом говорили многие монголы.

Еще долго мы фотографировались, пробовали себя наездником на монгольских иноходцах, а Володя Музраев поучаствовал в скачках. Провожать нас вышли все, такой обычай. Тепло попрощавшись, мы поздно вечером с Тогоо и Туваньсурэном выехали на ночлег в соседний сомон Хайрхандулаан. В ночной степи, а по ночам очень холодно, не было привычных электрических огоньков, в степи сотни дорог и даже опытный Цоодол заплутал, проехав дальше сомона 40 — 50 км.

(Окончание следует).

●Күн болн терүнә керг

Эцктәһән хамдан нег хош деер

Целинн района «Вознесеновский» совхозин нег фермд Гаджи гергтәһән болн һурвн көвүтәһән көдлҗәнә. Әмтн эүг йоста һар эзн гиҗ тоолна. Эн күн кезәд чигн тиигн хаалһ хәәсн күн биш. Хөөч болҗ көдлхиннь өмн эн модна урч болҗ көдлҗәлә. Тенд чигн эн сән эрдмчин тоод йовла. Гаджи Гарибанов арвн долан җил хооран «Вознесеновский» совхозд хөөч болҗ эклҗ көдллә.

Эклҗ көдлсәнәнь түрүн өдрмүдәснь авн эн дамшлтта сурһмҗлачнрин һарт тусла. Эклҗ эн Курбан Гаджиев гидг ах хөөчин нөкд болҗ көдллә. Хөөнь эн совхозин ах хөөч Магомед Гусеновин нөкд болҗ көдләд, бас хөөчин эрдм сәәнәр дасҗ авла. 1981 җиләс авн эн биинь нәәдир хөөдин отар авч һардла. Урднь кесг җилмүдин эргцд хөөчин нөкд болҗ көдләд хоршасн дамшлт энүнд йир сән нилчән күргв.

Хөөчирин бригад һардсн түрүн җилдән ирх үвлд йир сән белдвр келә. Адһм утаһар бәәх геран болн производственн хаша-хаацсан, өвс хадһлдг орман диглҗ белдлә. Үвлин эргцд кергтә инвентарьмудан болн оборудованьсан белдҗ авла. Урднь модна урч болҗ көдлҗ хоршасн дамшлтнь энд чигн кергләгдв. Эн биинь эврәннь күчн-чидләрн ясврин цуг көдлмшиг кеҗ авла, эв-арһарн геринь терз-үүдинь ясҗ авла. Ирх үвлд сән белдвр кесндән эн коллектив гер хавр хәләҗәх зуун хөн болһнас дундлад 110 хурһд авла. Хөөдт белдсн өвсән әрвнәр һарһҗ малын хотаснь баһ биш көрң үлдлә. Тер җилд энүнә бригадт коммунистическ күч-көлснә гисн өөдән нерн зүүгдлә. 1982 җилд эн коллектив хәләҗәх зуун хөн болһнас 120-д хурһд авла.

Хөөдәс кезәд чигн олар хурһд авх тер өмнән тәвҗ эн көдлнә. Арвн негдгч тавн җилин дөрвдгч җилд энүнә һарджах коллектив һанцхн «Вознесеновский» совхозд биш, Целинн районд диилвр бәрҗ хәләҗәх нәәдир зуун хөн болһнас дундлад 129 хурһд авла. Хөн болһнас физическ чиңнүрәр 6,2 килограмм ноос кирһҗ авхин ормд 8,9 килограмм ноос кирһҗ авла.

— Гарибанов сән медрлтә, дамшлтта хөөч. Эврәннь кергән күчн-чидлән әрвллго, цаган тооллго көдлдг күн. Тегәд энүг мана совхозд цуһар күндлнә, — гиҗ совхозин директор Василий Иванович Пономарев келнә.

Бригадт ут-турштан дөрвн күн көдлнә. Гаджила хамдан оньдинд энүнә гергнь Патимат йовхнь үзгднә. Эн эндр чигн энүнә хамгин итклтә нөкд. Эн күүкд күн гүҗрмг күч-көлсәрн онцрҗ йовна. Залутаһан хамдан көдлн йовҗ арвн үр өсҗ босхв. Эн күүкд күн — эк-героинь. Магомед-Гаджи гидг көвүнь эцкән дахад хөөч болҗ көдлҗәнә. Көвүнь биинь дурасн эцкнь йир икәр байрлна. Уһн көвүнь ода һучта. Эн бичкнәсн авн эцкән дахад көдлсндән хөөчин эрдмиг йир сәәнәр дасҗ авч. Көвүн биинь сакман хәрүлнә, хөөдәс хурһд чигн авч чадна. Ахрар келхд, Гаджи хөөчин эрдмиг сәәнәр медҗ авв.

Магомед-Гаджи зурһан җилин туршарт эврәннь гергтәһән отар хәләҗәнә. Эцкнь энүнә бәәх хош тал ирҗ сүвселвгәрн, дамшлтарн хувалцна. Кергтә болхла эн зааһад өгнә. Ода энүнә бригадт Зубайр гидг көвүнь бас хөөчин нөкд болҗ көдлҗәнә. Эн долан җил хооран цергәс бууҗ ирлә. Тиигхд эцкнь энүг эврәннь коллективдән авч көдлүллә. Терүнәс нааран эн көвүн эк-эцк хойртан сән дөң болҗана.

Гаджи Гарибановин уһн көвүднь эцкән дураһад малчнр болв. Эдн ода биисәнь бригад һарджана. Эдниг даххлдад өсҗ йовх дүүнрнь чигн эцктән, ахнртан дөң болна. Эдн школд орҗахдан амрлһна цаг ирхлә эк-эцкиртән дөң болҗ көдлҗәсмн. Тегәд чигн эдн хөөчирин нәрн эрдмиг бичкнәсн авн сәәнәр дасҗ авна. Тегәд чигн эндр эдн эк-эцкән, ахнран дахҗ малчнр болҗ көдлҗәнә.

В. ДОДЕНОВ.

Баһчудла кедг көдлмшинь ясрулхмн

Авъяс болсар, намрин сармудт баһчудыг цергт авчана, энүнәс иштә цергә округудын болн флотын һардачнр цергт морджах көвүдин эк-эцкирлә, күүкд улсин советмүдин активистнрлә, партийн болн советск көдләчнрлә, предприятьмүдин күч-көлсчнрлә харһлт кеҗәнә. Көвүдиг цергт авлһна төрмүдин тускар, цергә улсин бәәдл-җирһлин тускар үнәр келлһн әәрмин болн әмтнә хоорндк залһлдаг ясруллһнд дөң болх. Энүнә тускар ТАСС-ин корреспондент Н. Ткаченкод Цергә советин член, Приволжск-Уральск цергә округин политзаллтын начальник генерал-лейтенант Б. Тарасов иигҗ келҗ өгв:

— Уральцнр кезәд чигн Советск Әәрмд сән көвүд илгәдг билә. Болв эн намрар цергт авлһн ямаран болх гиһәд невчк саначрхад бәәнәвидн. Челябинск областин цергә комиссариатын кесн то-дигәр, нидн 159 южноуральцнр цергт цергләхәсн зулҗ. Эн җилин хаврар — 47 күн цергт морджҗ уга. Зәрм эк-эцкнр көвүдән цергт йовулшгоһар седәд, медицинск көдләчнрәс олн зүсн справк авна. Дәкәд көвүд биисәнь чигн гемтә-шалтгта бәәдл һарһна.

Зөв угаһар цергт цергләх болзган хооран саалг, әс гиҗ цергт цергллһнәс, сулдхар седдг көвүдиг засгллго бәәҗ болшго. Зүг зарһ болн прокуратур ним керг йир саглҗ күцәнә, әмтн зака яһҗ бәрҗахинь шалһҗ хәләхш. Олнд зәңглһнә зәрм средствс Әәрмиг муутхдган уурчахш, харнь нам чаңһаһад бәәнә, олна җисәд чигн икәр делгрҗәнә. Цут эн тоот әәрмд дисципли күцәлһнд бас үлмәһән күргәд бәәнә.

(ТАСС).

МАҢҺДУР БАҺ ДӨРВДӘ ҺАЗРТ «ХАЛЬМГ ҮНН» ГАЗЕТИН ӨДРМҮД ЭКЛҖӘНӘ

ВЕТЕРАНМУДЫН Ө-ҺУНДЛ

Дәәнә болн күч-көлснә ветеранмудын района совет хамгин түрүнд, насиь ирәд ачта амрлһнд һарсн әмтн дунд өр-өвч седклин олн зүсн халхин көдлмш кенә. Төрскән харсгч Алдр дәәнә инвалидмүдин болн цуг ветеранмудын өдр-бүрин кергллтиг хаңһаллһна, тедниг бачм кергтә эд-таврар теткллһнә тускар правительствин тогтавр күцәлһиг оньдин бүртклһнд авсн бәәнә.

Юн гихв, орн-нутгин экономическ күнд бәәдл, хотхол болн промышленн эд-тавр хатярдлһн, хулд келһнә үн өөдллһн, ода деерән баһ кемҗәтә пенсь авдг медәтә улсин төвшүн бәәдл-җирһлд харш боллгч нилчән хальдана. Тегәд чигн хара бишәр делгү өр-өвч седклин җисән өргн делгрлт авад, социальн харслт кергләҗәх өнчн үлдсн медәтә улсин, инвалидмүдин туст килмҗән өглһн өөдлҗәнә.

Мал өсклһнәс авдг эдл-ууш һарһлһна зура мана района эдл-ахус давулҗ күцәҗәхин ашт, дәәнд цуг орлцачнрт, әмнәсн хаһцсн цергчнрин һанцарн үлдсн герин эзн күүкд улст, өнчн бәәх медәтнрт, тер зура деер орулҗ өгдсн эдл-уушин көрңгәс тасрхан угаһар мах, үс кемҗәһәр һарһҗ өгх илт эв-арһ учрв.

Ховр ордг промышленн эд-тавр, нег үлү түрүн зерглән тер дотрк өдр-бүрин кергллтд олалгддг кегдлмүд ветеранмудт һарһҗ өглһн правительствин тогтаврар хәлгдҗәнә. Тер биинь медәтә улсин кергллтиг хаңһаллһна туст илт керг-үүлдврмүд йосндан ода күртл күцәгдҗәхш. Үлгүрнь, дотр өмсдг дуулан хувцн, деер өмсдг дулан килмр хувцн, һосн-баңг хулдгдхш. Олн кергнь зүг нерни тәлә кегднә. Келлһн, района цутхлгин эд-таврин магазинд ветеранмудт нерәдҗ сексн шуһуд оньдин хоосн болна, әмтнә невчк орулҗ бичдг журнал чигн эвд олдхш.

Сүл цагт медәтә цуг әмтнә седклиг үүмүлсн һундлта бас нег йовдл учрв. Урднь болхла хулд-гүүлгәнә халхар районд ирдг ховр эд-таврин 30 процентинь дәәнә болн күч-көлснә ветеранмудын района советин меддл хуваҗ һарһдг билә. Терүг совет ветеранск эклц организацсар чееrүдәр хуваҗ өгдг бәәсмн. Энүнә туст мана арһмидн кесгәс нааран улсин депутатнрин района Советин күцәгч комитет эврә шиидврәрн уурулчксн бәәнә. Ховр эд-тавр ода медәтнрт өггдҗәхш.

●Өр-өвч седклин тускар

Медәтә эн насн-лан һувдх, өөлх йовдлмуд мел дару-дарунь хоома, өр-өвч седкл уга зәрм әмтнәс көлтә учрад бәәхлә, күүнә теслт тасрад, ямаран чигн урмд, седвәр хәрәд, унтрад бәәнә.

Хальмг улсин баатрлг дуулвр «Җаңһрин» 550 җилин ончта өөниг республикин хотл Элст балһснд темдглһнд ветеранск организацин халхас арвн күү авч одх болсн үгән партин райкомин даавpта көдләчнр өглә. Района делегацин хаһд өөнин байрт одх үрвр теднә халхас күләҗ ядад, бидн эврән райкомур телефоһар җиннүлвидн. Элстүр йовлһиг бүрдәх болҗ райкомовцнр шинәс мадниг нәәлүлв. Болв, һундл болсар, биилһәһән авч йовхар бәәсн тоотан гертән күргх кергтә болв. Байрт орлцхар белдчксн әмтн ветеранмудын советин герт цуглрсиг мартчкад, партин райкомин көдләчнр ик адһмтаһар йовҗ одсн бәәҗ.

Бидн ода баһ наста әмтн бишвидн. Тиим ончта өөн зуг тавн җилд негхл дәкҗ болнавидн. Дарук тиим байриг бидн үзшговидн. Теръ чигн бәг билә. Кемр бидн арвн күн өөнин байрт одад, хәләһәд, цут үзүлгдсн сән тоотыг эврә нүдәрн үзҗ медҗ авад, герүрн ирхләрн хоорндан селвлцәд, мана селәнә олн дунд, нег үлү баһчуд дунд Элстд үзсн-медсн тоотын тускар келҗ өгсн болхла, йир сән болх билә. Эврә келн-әмтнә культур, төрскн келән, өвкнрин авъясмуд цаарандинь делгрүллһәр, «Җаңһрин» баатрмудын залу-зөргин үлгүрт патриотическ сурһмҗллһна халхин көдлмш делгрүлсн болхла, ик гидг ач-туста көдлмш тернь болх зөвтә билә. Ийриндән чигн мана совет сурһульчнр, баһчуд дунд сурһмҗин баһ биш көдлмш кеҗәнә, цаарандинь чигн кеһәд бәәх. Болв, биисинь туст тиим тату оньгта хәләц үзәд бәәхлә, йир һундлта болна. Энүнә туст бас чигн олн дуту-дунд йовдлмуд зааҗ болхмн. Цугинь нег һазр үзүлхд күчр.

Мана ветеранск организац эврә үүлдвртән района партийн, советск органмудын халхас сүл цагт кергтә оньг, дөң үзҗәхш. Тогтсн дуту-дунд бәәдлиг ирҗ шинҗлҗ хәләтхә гиһәд улсин депутатнрин Баһ Дөрвдә селәнә Советин күцәгч комитетин болн селәнә Советин ахлачнриг хойраһинь нег һазр хойр дәкҗ дуудлавидн. Болв тедн нег чигн дәкҗ ирсн уга. Тиим даавр уга йовдлыг бидн альд чигн, кезәд чигн үзәд угавидн.

Тегәд чигн заагдсн бәәрн органмудын тер оньг уга үүлдвриг бурушаһад, дәәнә болн күч-көлснә ветеранмудын района советин гешүд эврә үүлдврән уурулҗахин туск эрлһән деер бәәх органмудт орулҗ өгв. Советин ахлачнн үүл даажах би бас энүнәс һарх бат шиидвр авсн бәәнәв. Мел ним һундлта йовдл мана районд эндр өдрт тогтсн бәәнә.

Ц. ЭРДНИЕВ,
дәәнә болн күч-көлснә ветеранмудын Малодербетовск района советин ахлач.

Мал өсклһнә эрдмин өөдән мерглттә хөөчнр, үкрчнр Чапаевин нертә совхозд цөөн биш. Тедн нурһлҗ насиь ирсн медәтә әмтн. Тегәд чигн эдл-ахуд баһ наста селгә белдлһнә туст ик оньг өггдҗәнә. Сүл цагт кесг баһчуд малд орҗ, тедн кесг коллективс бүрдәсн көдлҗәнә.

Теднә негнь Бамбша Сергей. Мал өсклһнә дамшлтта, урднь кесг җилд бод мал өсклһнд көдлсмн. Ода хаша-хааца ясҗ, өвс-тоосан овалҗ, диглҗ авчана.

Мел шидр Шовһра Олег хурһлдг хөөдин сүрг биинь даавpт орулҗ, хамдан көдлх көвүд шүүҗ авв.

Совхозд тер мет нань чигн коллективст ах хөөчнр болҗ олн баһчуд көдлҗәнә. Теднә негнь Григорий Хулхачиев. Энүнә бригад районд эн җил төл болн ноос кирһҗ авлһарн түрүн ормсин негинь эзлв.

Тер мет механизатормуд болҗ олн баһчуд көдлҗәнә.

ЗУРГУДТ: деер — седвәртә ах хөөч Бамбша Сергей болн дора — баһ наста тракторист Ишкән Николай.

Бичсинь болн зург цоксинь В. Эрдниев.

Даавpта цаг

Яшалтинск района эдл-ахуст намрин тәрәнә көдлмш төгсҗәнә. Эрдни-шишә хадҗ хуралһна дару механизатормудын коллективс тәрә тәрҗәнә. Намрин тәрәнә көдлмшиг хамгин түрүн болҗ «Заветы Ильича» колхозин тәрәчнр төгсәв. Ут-турштан 2100 гектар һазрт хар болн цаһан һуйрин бууди тәргдсмн. В. Зайцевин болн Б. Ф. Люфтин һарджах нәәмәдллһнә звенос өөдән һарцта күч-көлсәрн онцрҗ, дөрлдәнә нүүрт һарсмн.

Ленинә нертә, Кировин нертә болн «Победа» колхозмудын тәрәчнр тәрәнә көдлмшиг бүрдәмҗтәһәр күцәҗ йовна. Сүл то-дигәр эн эдл-ахуст тәрәнә һазрин ик зунь хаһлгдад тәрән тәргдсмн. Агрономическ цергллтс селәнә эдл-ахун даавpта эн көдлмшин йовудыг чаңһар бүртклҗәнә. Үлгүрнь, эдн минеральн удобреньсиг невкрәс иштә цацхиг хәләҗ шинҗлҗәнә.

Намрин эн өдрмүд даавpта көдлмшиг сән чинртәһәр болн цаглань дуусх саната механизатормуд унтл-кевтл уга гиш көдлҗәнә. Ленинә нертә колхозд тәрә тәрлһнд болн һазр эд-бод келһнд А. Н. Руденко, Н. Н. Бабенко, А. Н. Кириллов, М. Д. Каспирович болн нань чигн механизатормуд өөдән күцәмҗс бәрҗ көдлҗәцхәнә. Эдн өдр болһн селгәнә зураһан 1,5—2 холванд давулҗ күцәҗәнә. Тер биинь эдл-ахун сән гисн нег механизаторт Алексей Николаевич Вершенникиг заацхана.

Иргч урһцин ул намрин эн өдрмүдт тәвгдҗәнә. Болв тәрәнә көдлмшин йовуд цут эдл-ахусар әдл биш. «Октябрьский» совхозд болн Карл Марксин нертә колхозд көдлмшин йовуд темдглгдснәс невчк баһ. Тиим болв чигн күцәҗәх көдлмшин аһу икләд йовна. Нарн цецг хураһна көдлмш эклҗәнә. Келхд, нарн цецгиг 4978 гектар һазрас хураһад, государствд 2950 тонн хулдх зөвтә. Районд хамгин түрүн болҗ Ленинә нертә колхозин хойрдгч комплексн бригадын тәрәчнр нарн цецг эклҗ хуражана. Ода деерән гектар болһнас дундлад 10 центнер нарн цецгин экн цокҗ авгджахиг темдглх кергтә. Эн эдл-ахун механизатормуд болхла 650 гектар һазрас тәрә хадҗ хурахмн.

С. ЛОГВИНЕНКО.

РЫНКД ОРЛҺНА ТӨРТ НЕРӘДГДВ

1990 җилин һаха сарин 14—15-д Москвад «Путь к свободе: новый советский вызов» нерәдлһтә һарт делкән конференц болв. Терүг Институт Като бүрдәҗ давулв — энтн хамгин негвдән тохгч (радикальн) организац. Америкин сул рынкин ухан-седкл болн сул обществиг бәрнә.

Энд өггдҗәх материалмуд келсн үгмүдәс, дискуссь болснас болн конференцд орлцачнрас һо интервью авснас ултаһар бүрдәгдв.

КАПИТАЛИЗМ ӘС ГИҖ СОЦИАЛИЗМ: ШИЯШЕВА АГАНБЕГЯНА ӨМНӘС.

Экономическ номин доктор академиклә зөвшәрҗәхш, болв иргчдән эдн орн-нутгин төриг хамдан чигн хаһлад бәәх.

СССР-ин экономикиг рыночн хәрлцәнд оруллһн ода кениг чигн өврүлҗәхш. Экономикиг цевр «марксистск эв-арһар хаһлхар бәәх әмтнә то йир гидгәр баһрҗана. Болв учр тиим болвчн орн-нут- [...] темдглҗәнә. Горбачев тавн җилин туршарт йос һарджах болвчн, тер туст нег чигн ишкдл кесн уга гиҗ. Политическ халхас сул бәәлһнә ул болгч, экономическ сул бәәлһнә зөв, әмтнд өггдсн уга.

Социалистнр чигн, либералмуд чигн нег йовдлд зөвшәрнә: орн-нутг улм угатя болхинь өмн өргнд бәәхд.

— Мадид зөвшәрлһн кергтгдҗәнә, — гиҗ Аганбегян дуудна.

— Ямаран чигн зөвшәрл- [...] гсн болхла, маднд гиигн болсн деерән, дала ик цаг кергтгдшго билә, — гиҗ Москван мәр Попов тоолҗана. Энүнлә хамдан нег политическ платформ деер зогсҗах әмтн бас тиигҗ тоолҗах бәәдлтә.

МӨҢГ ОРУЛЧКАД ПРАВИТЕЛЬСТВИГ УУРУЛХМН.

Академик Шаталина баг белдсн рынкд орлһна программар күүндвр кехләрн экономист-публицист Василий Селюнин тиигхмн гиҗ дуудҗана.

Цут хаалһ Рим тал авч ирнә гиҗ хуучна цагт келдг бәәсмн. СССР-ин тәлә цуг хаалһ рынк тал авч ирҗ йовна. Ода тегәд тер олн хаал- [...]

БАҺ ДӨРВДӘ ҺАЗРИН ТУУЖАС

жәһәр һарһж өгх илт эв-арһ учрв.

Ховр ордг промышленн эд-тавр, нег үлү түрүн зергләнд һер дотрк әдр-бүрин керглтд олзлгдг кегдлмүд ветеранмудт һарһж өглһн правительствин тогтаврар хәләгджәнә. Тер бийнь медәтә улсин кергллтиг ханһалһна туст илт керг-үүлдврмүд йосндан ода күртл күцәгджәхш. Үлгүрнь, дотр өмсдг дулан хувцн, деер өмсдг дулан килвр хувцн, һосн-башмг хулдгдхш. Олн кергнь зүт нерни төлә кегднә. Келхд, района цутхлкгин эд-таврин магазинд ветеранмудт нерадж сексн шуһуд онъдин хоосн болна. Эмтнә некврорулж бичдг журнал чигн энд олдхш.

үгән партин райкомин даавррта көдлэчир өглә. Района делегацин ханьд өөнин байрт одх үрвр теднә халхас күләж ядад, бидн эврән райкомур телефоһар жиннүлвидн. Элстүр йовлһиг бүрдәх бөлж райкомовцнр шинәс мадниг нәәлүлв. Болв, һундл болсар, бийләһән авч йовхар бәәсн тоотан гертән күрх кергтә болв. Байрт орлцхар белдчксн эмтн ветеранмудын советин герт цуглрсиг мартчкад, партин райкомин көдлэчир ик адһмтаһар йовж одсн бәәж.

Бидн ода баһ наста эмтн бишвидн. Тиим ончта өөн зүг тәвн жилд негхл дәкж болнаым. Дарук тиим байриг бидн үзшговидн. Тернь чигн бәг билэл. Кемр бидн арнриг хойраһинь нег һазр хойр дәкж дуудлавидн. Болв теди нег чигн дәкж ирсн уга. Тиим даавр уга йовдлыг бидн альд чигн, кезәд чигн үзәд угавидн.

Тегәд чигн заагдсн бәәрн органмудын тер оньг уга үүлдвриг бурушаһад, дәәнә боли күч-көлснә ветеранмудын района советин гешүд эврә үүлдврән уурулжахин туск эрлһән деер бәәх органмудт орулж өгв. Советин ахлачин үүл даажах ой бас энүнәс һарх бат шиндвр авсн бәәнәв. Мел иим һундлта йовдл мана районд эндр одрт тогтсн бәәнә.

Ц. ЭРДНИЕВ,

дәәнә боли күч-көлснә ветеранмудын Малодербетовск района советин ахлач.

БАҺ ДӨРВДӘ ҺАЗРИН ТУУҖАС

Хальмг нертә торһуда нутг бүрдснә хөөн (1640 җилмүд..) Аюка-хаана цагт (1669—1721 ж. хан бәәсн цагин туршарт) 1674 җилд Зүнһар нутгас 4 миңһн дөрвд улсин өрк нүүж һарад, Ижл һол тал бууж ирәд, Дөрвдә нутг (**Дербетовск улус— А. Г.**). бүрдәсмн. Торһуда хаана залврт орсн, тер Дөрвдә нутгиг түрүн толһалсн тәәж Солом-Сэрен билә. Уиг-тохмарн болхла дөрвдә Далай-тәәжин отхн көвүн эн бәәсмн. Энүнә экнь торһуда ик-тәәжин Хә-Өрлгин (**Хо-Урлюк —орс цаасид —А. Г.**) күүкн бәәж.

Далай-тәәж Зүнһар нутгтан өңгрснә хөөн, терүнә 13 көвүдәс —негнь—Дайчин-Хошучи бичкн дүүһән Солом-Сэрениг алхар седәд, эктәһән хоюрн көөж йовж. 7 наста бичкн көвүһән теврсн цөөкн улста хамдан Хө-Өрлгин күүкн хаалһас эврә ахнртан зәңглж, тегәд торһуда тәәжир эврә эгчинь әмнь харсхар седәд, дөрвдә Дайчин-Хошучиг тосад, терүнә әмиднь күрч. Тегәд бичкн Солом Сэрен наһцнртан ирәд, хальмг нутгт өсәд-босад 1674 җилд шинкән бүрдсн Дөрвдә нутгин ах тәәж болв. 1771 җилд торһуда Увш-хан орс нутгин захд бәәж эс чадад, 70 миңһн өрк торһуд боли хошуд улсан көтлж авад, Зүнһар нутг тал эврә дурарн нүүж һарв. Хальмгин туужд тер һашута цагт Дөрвдә нутга эмтн Увш-хааниг дахсн уга, хуучн бүүртән үлдәд бәәв. Сүүлнк дөрвдә нутгин тәәж Цевг-Увш (**Галдан-Цернә тәәжнн көвүн —А. Г.**) Санкт-Петербургд дуудгдад, 1774 җилд доран Асарху-нойнла (харухса нойнла) хамдан гентки өңгрнә. Эзн уга Дөрвдә нутгт цүүгән, ноолдан болад бәәв, юңгад гихлә Далай-тәәжин уиг-тохмас һарсн Цевг-Увш үрн уга болсн учрар, дөрвдә нойна Солом-Доржин көвүд —Джал, Тундут боли Ценден һурвч нутгин тәәжир болв. Үрн уга Ценден —нойн өңгрснә хөөн, Дөрвдә нутгт хәрү цүүгән иклдәд, тернь дөрв әңгрәд, эднә зәрмнь орс хазгудын алвт болад, Тең һолур нүүв.

Дәкәд кесг дәкж наараи-цааран нүһәд бәәж, 1788 җилэс авн эклж хойр әңгрәд, ик-дөрвдә боли баһ-дөрвдә нутг болсмн. Тер учрар Әрәсән ик цаһан хан Павел I (император Павел I) Ик-Дөрвдә боли Баһ-Дөрвдә нутгуд бүрдснә туск заквр һарһв. Тер закврар Ик-Дөрвдә нутгт 608 өрк боли Баһ-Дөрвдә нутгт 3302 өрк орсмн. Ик-Дөрвдт Екрем Хапчуков боли Баһ-Дөрвдә Чүүчә Тундутов нойн болсна туск тогтавр һарв. Тер цагас авн Тундутовихн Баһ-Дөрвдә нойдуд болсмн.

Октябрьск революцин өмн Баһ-Дөрвдә нутгт (Шорвин кең, Маңцын кең хойрт 10 миңһн өрк тоод билә (эс гиж 50 миңһн күн).

Дәәнә өмн 30-ч җилмүдт Сарпинск боли Кәтчирә улусмуд бүрдәгдсмн. 1957—58 җилмүдт хальмг улс һазрурн нүүж ирснә хөөн Сарпинск боли Приозерн район һарв. 70-ч җилд Сарпинск район хойр әңгрәд, Сарпинск боли Малодербетовск район үүдәгдв. Цааранднь Октябрьск шин район тогтв.

Өдгә цага Малодербетовск район хуучн нутгин нер зүүжәнә. Терүнә һазриг хуучн цагинлә дүңцүлхлә, иим нертә әәмгүд боли отгуд ордг болна. (Ода әәмгин орчд — колхоз боли совхоз бәәнә, болв чигн бәәрн улс эврә отг-әәмгән мартлго, хуучн цага һазрин нер дуудна): Хончнур («Хончнурский» совхоз), Ики-Бухс боли Баһ-Буһс «Красносельский» совхоз боли Ик-Царң), Деед —ламин-шевир Баһ-хурла-шевир (Баһ-Дөрвд селәнә һазр), Дунд-хурла-шевир (Чапаевин нертә совхоз), Ик-Манлан-шевир боли Баһ-Манлан-шевир, әәмг болһн дотран кесг арвадар хувагдна, күн болһн эврә арван боли төрлән одачн медна. Үлгүрнь, Ик-Бухса әәмгт иим 7 арвн орна: мангут, сәәчүд, серкеш, ик-батут, баһ-батут, ɓуурлахн, хоонут. Дунд-хурла-шевирин әәмгт кезәнә бәәсн Бааза-багш Менкежуевин нертә номт болад, түвд одад, Далай-ламд күрәд зууран үзсн, сояснн тоотан хадһлж ирәд, дегтр бичәд нерән туурулсн болдг.

АВЛЯН Геннадий,

туужин номин кандидат.

(ТАСС).

РЫНКД ОРЛҺНА ТӨРТ НЕРӘДГДВ

1990 җилин һаха сарин 14—15-д Москвад «Путь к свободе: новый советский вызов» нерәдлһтә һарт делкән энтн хамгин негндән тохгч (радикальн) организац, Америкин сул рынкин ухан-седкл боли сул общестиг бәрна.

Энд өггдҗәх материалмуд келсн үгмүдас, дискуссь болснас боли конференцд орлцачирас һо интервью авснас ултаһар бүрдәгдв.

КАПИТАЛИЗМ ЭС ГИЖ СОЦИАЛИЗМ: ПИЯШЕВА АГАНБЕГЯНА ӨМНӘС.

Экономическ номин доктор академикла зәвшәрҗәхш, болв иргчдән эдн орн-нутгин тәриг хамдан чигн хаһлад бәәх.

СССР-ин экономикиг рыночн хәрлцәнд оруллһн ода кениг чигн өврүлҗәхш. Экономикиг цевр «марксистск эв-арһар хаһлхар бәәх эмтнә то йир гидгәр баһрҗана. Болв учр тиим болвчн орн-нутгин һардврин кесгнь социалистическ шүүвр келһнә ухан-седклиг бәрҗәнә. Болв, хәләһәд бәәхлә, эмтнә ик зунь эдл-аху һардлһна боли заллһна социал-демократическ эв-арһиг бәрҗәнә. Тер хәләциг нер һарсн советск номтнрин кесгнь дәнҗәнә.

Ода орн-нутгт тогтсн му бәәдлин учрнь сүл хойр-һурвн җилин эргцд правительста эндү һарһад бәәснд бәәнә гиж академик Абел Аганбегян тооҗана. Орн-нутгт учрсн бәәдлиг шинҗлхләрн академик Президент Горбачев тал заана. Тернь болхла темдгтә французск революцин «Уданд татлһн үклә эдл!» гисн лозунг үгдән олалсн бәәнә. Академикин тоолврар СССР-т социал-демократическ делгрлтин хаалһд түргәр орх кергтә. Эн хаалһд орад, делгрлтин туст темдгтә күцәмҗс бәрсн Швециг боли Германиг тер үлгүрт тәвнә.

— Кемр бидн социальн халхин диилврән хадһлад цаарандиь делгрүлхәр, аш сүүлднь «Цугнь күүнә төлә» гисн дуудврән бәәдл-җирһлд тохрахар бәәхләг мадид социал-демократь нег үлү кергтә юмн, — гиж академик иткүлнә.

Темдгтә экономист Лариса Пияшева, бийинь келсәр, рыночн либерал болна — советск номтнрин бичкн баг. Энүг Аганбегяна хәләц ханһаҗахш. Терүнә тоолврар, «Һурвдгч хаалһин» нерәдлһтә эв-арһ (эс гиж «шведск янз») орн-нутгиг делгрүлж чадшго болж һарчана.

— Учр-утхарн социалистическ чигн, социал-демократическ чигн идеологийс хувалһна болдмн, тегәд хувадгнь бәәхлә сән болхмн. Эн йовдл СССР-т ирлцҗәхш, — гиж Пияшева үгцнә.

Иньднь авад хәләхд академик Аганбегян ямаран цаг өөрдҗәхинь лавта меджәнә. Тер цагиг зогсахин, кризисәс һарлһиг эклхин төлә бәәх үлү мөңгиг боож зогсах, эргнәс һарһж авх кергтә гиж академик тоолҗана. Эн хәләциг, келхд, экономистнрин кесгнь дәнҗәнә.

Үлү мөңгиг авлһн эндр һол тәр биш гиж рыночн либералмуд тоолҗана. Реформ эврә эклцән государственн зөөриг онц әәдүлт өглһнәс (хулдлһнас) эклх зәвтә. Теди темдглҗәнә, Горбачев тавн җилин туршарт йос һарджах болвчн, тер туст нег чигн ишкдл кесн уга гиж. Политическ халхас сул бәәлһнә ул болгч, экономическ сул бәәлһнә зөв, эмтнд өггдсн уга.

Социалистнр чигн, либералмуд чигн нег йовдлд зәвшәрнә: орн-нутг улм угатя болхиннь өмн өргнд бәәхд.

— Мадид зәвшәрлһн кергтҗәнә, — гиж Аганбегян дуудна.

— Ямаран чигн зәвшәрлһн керго, — гисн Пияшеван лозунг.

ДЕЕД ҮЗГӘС СССР ДӨҢ СУРХИИ?

Советск ондаруллһнд экономическ дөңнлһн кергтгджәхд алңтрлһн һарчахш. Зуг терүнә кев-янзин, таалын, кемжәнә боли зәрүллтин тускар үгцлдән һарчана.

Советск экономикиг рынкд оруллһна хаалһин тускар болжах зүткллһнд орлцачирцуһар гишң Деед үзгәс экономическ дөң кергтә болх гиж зәвшәрнә. США-н Институт Като бүрдәсн «Путь к свободе: новый советский вызов» гисн нерәдлһтә конференц деер Президентск советин член академик Евгений Примаков келв, советск правительств мөңгн уга өглн хәәжәхш: цуг заимс боли кредитмүд күцдән хәрү өггдхмн. Талдан кергнь, СССР терүг удан болзгин ул деер авхар седҗәнә.

Рыночн экономикд орлһна олн зүсн эв-арһиг үнллнә Комиссин ахлачин дарук Николай Шмелев болхла нам таалын тускар үг һарнҗана. Эн һазадын ордудын коммерческ кредитмүдиг йирин рынкин таалд олзлхмн, алтна көрңгәс өриг хәрү өглнә, талдан государствс СССР-т өртә үлдснә, эс гиж орн-нутгин йиртмҗин зөөриг эд-бод келһнә эв-арһиг олзлхмн гиж селвглҗәнә.

Кемр өгчәх дөңгсин зәрүлтсиг авад хәләхлә политическ багмуд боли «көнҗлиг бий талан татна». Мана республикдин зәрмнь цутхлң һардврар дамжулго зүг тедид, нег күслүр зәрүлгдсн дөң күрглһиг деед үзгин партнермүдас некнә, иткүлнә. Эн ухан-седкл һазадын ордуд дунд өргн дөңнлт олсн бәәнә. Яһад гихлә, нарт делкән туужд «дөңгин» ик мөңгн экономическ политикиг хажһрар күцәжәх правительствст өггддг бәәсмн. Тер мөңгнә көрңгиг теди йоснд үлдхин төлә олзлдмн.

Цутхлгд дөң күрглһиг Моссоветин ахлач Гавриил Попов таасҗахш. Кемр Деед үзг Горбачевиг дөңнхәр бәәхлә Рыжковин правительствд биш сул московск радикалмудт дөңгән күргх зәвтә гиж тер келҗәнә.

— Бидн эврән чигн ондаруллһиг күцәж чадхвидн. Кемр Деед үзг чик дөңгән күргсн болхла, мадид тиигн бийдән деерән, дала ик ... кергтә лгдшго била, — гиж Москвин мэр Попов тоолҗана. Энүнлә хамдан нег политическ платформ деер эмтн бас тиигж тоолҗах бәәлтә.

МӨҢГ ОРУЛЧКАД ПРАВИТЕЛЬСТВИГ УУРУЛХМН.

Академик Шаталина баг белдсн рынкд орлһна программар күүндвр кехләрн экономист-публицист Василий Селюнин тиигхмн гиж дуудҗана.

Цуг хаалһ Рим тал авч ирнә гиж хуучна цагт келдг бәәсмн. СССР-ин төлә цуг хаалһ рынк тал авч иржйовна. Ода тегәд тер олн хаалһин алькарнь йовхан тодлх тәр босв.

Радикальн ухалдг советск экономист «Новый мир» журналын редакторин дарук Василий Селюнина тоолврар Рыжковин правительств иткләи геев. Кемр СССР-ин Министрмүдин Совет оруҗ өгчәх программ кедү сән болв чигн терүг авх керг уга, яһад гихлә, эднә авсн түргдүллһнә, машн тосхлһиг һолдгчд тооллһар программс, тедү мет «Социалистическ предприятьмүдин туск закан» җирһлд керг уга болж һарв. Ташр тиигчкәд 1988 җилин туула сар күртл босмар торчасн потребительск рынк күүрснд, правительствин «ач-тус» бәәнә гиж Селюнин санҗана.

Рыжковин программд һоллгч альтернатив болжахнь — Станислав Шаталина һардврт баг экономистнрин белдсн программ болң һарчана. Эн программ Селюнина тоолврар рыночн болсн деерән, бәәдл-җирһлд тохрагдх зәвтә. Болв терүнә нег дутунь — союзн кемҗәнд күцәлһн. Союзн кемҗәнд терүг зүг үлгүрт тәвхлә сән болхмн, бәәдл-җирһлд тохралһиг болхла республиканск кемҗәнд күцәх кергтә. Яһад гихлә, республик болһн рынкд орлһнд олн зүсәр белн болсн учрар, хамгин ард үлдснь наадксан хәрү татхмн болҗана.

Эврә мөңгтә боллһиг бәәдл-җирһлд тохрах кергтә гисн ашлвр Шаталинә цуг программиг шинҗлчкәд кеж болхмн. Рыночн хәрлцәнд орхла мөңгн, эдл-ахуг зураһар заллһна цагинәр болхла, йир ик чинр зүүдг болхмн. Ода советск нег зүсн арслан үүлдҗәх цагт республикүдин зәрмднь девшлт күцхднь йир күнд болхмн: яһад гихлә, невчкн күцәмҗс бәргдхлә цуг Союзас республикүр арслнгуд орҗ ирх. Эн эв-арһ олзта-туста боллһиг иткүлҗәхш. Тегәд республиканск валют боли республикүд хоорнд сольвр келһнә йирин курс эдллһнд орулх кергтә. Тер цагт сольлһн бийнь мөңг харслһна чинр зүүхмн.

Ода деерән цугин тушаһнь үүлдҗәх правительств болҗана: эн эрт отставкд һарх дутм орн-нутгт сән болхмн. Эн правительствин политическ цагнь эртәр давж одла.

(ИАН)

МАҢҺДУР БАҺ ДӨРВДӘ ҺАЗРТ «ХАЛЬМГ ҮНН» ГАЗЕТИН ӨДРМҮД ЭКЛҖӘНӘ

Хальмг улсин авъясмуд

Мана өвкнрин кезәнк цагас нааран эврәннь бәәдл-жирһлдән олзлж, хадһлж, үйәс үйд дамжулж дасхж йовсн сән авъясмуд, заншалнь олн зүсн халхта, гүн учр-утхта. Тедниг ода күртл мартл уга, зәрмсинь өдгә цагин бәәдл-жирһлин авг-бәрцлә ирлцүлж, шин янзтаһар әмтн темдглдг болв. Үлгүрнь, сүл арвад жилмүдин туршарт мартгдад бәәсн хальмг ишкә гермүд, мел шидр темдглгдсн «Җаңһрин» өөнин өдрмүдлә түрүләд райодт, цаарандинь республикин хотл Элст балһснд олар босхгдсиг цугтан үзв.

Района цутхлнгд «Җаңһрт» нерәдгдж кегдсн байрт арвад шаху сәәхн ишкә гермүд дүңгәлдж зогсжасиг, нааран ирсн гиичнр оньган өгч һәәхв.

Хуучн цага хальмг әмтнә авъясла ирлцәтәһәр ишкә гер болһна дотрк өмн булнгд зул тавлата бәәв. Наараи орж ирсн күн болһн, «Җаңһрин» 550 җилин ончта өөн темдглжәх эн сән орта һазрт эврә күндллһнә цаһан седклин темдгән медүләд, хәәртә гегәнд мөргәд, эзн улст бат әрүлмендә, байрта жирһл дурдад һарад бәәв.

Тедн дотр «Красносельский» совхозин ишкә гер дотрк кеермжәрн нег үлү йилһрәд бәәв. Дотрнь тәвгдсн хуучн цагт гертән әмтнә олзлж йовсн эдлахун зер-зев, ааһ-сав, хувц-хунр, өлг-эд, хальмг әрк нердг хәәсн, орж ирсн әмтнә оньг авлад бәәв.

Теднә күн болһн җаңкнсн үнртә улан занди цә, махта шөл, боорцг болн нань чигн зүсн хот-хоол эдләд һарад бәәв.

Хальмг олн-әмтнә кезәңк кецтә хувц-хунр өмссн хөр шаху мөр унсн баһчуд Элстд болсн байрин керг-үүлдврмүдт орлцад ирв.

Эврә дурарн үүлддг «Россиянка» болн «Теегин айс» нертә хойр фольклорн коллектив эврә өссн билг-эрдмән үзүлв.

«Красносельский» совхозин билгтнр хальмг ишкә гермүдәрн Элстин «Иньгллт» паркд эврә алдр җаңһрч Ээлән Овлан нертә хогнарн бүүрлв.

ЭРДНИН Владимир,
мана эврә корр.

ЗУРГУДТ: деер — Ильичин нертә колхозас самодеятельностьд орлцачнр А. Д. Дертенова, Г. С. Авлеева, П. Б. Санҗиева; М. М.Дорҗиева; М. Джалсанов дуулҗана; «Теегин айс» ансамблин һардач Т. С. Эрдниева (зүн бийднь) болн дууч А. С. Лиджиева болн «Красносельский» совхозин фольклорн ансамблин баг күүкд улс. Баян татҗахнь совхозин директор В. В. Самбуев.

Авторин цоксн зургуд.

Хальмг әмтн кезән-кезәнәс нааран эврә хурц, олмһа келнә нәри билгәрн йилһрж йовсмн. Терүнә тускар мел шидр темдглгдсн хальмг әмтнә урн-үгин алтн сан болсн «Җаңһрин» 550 җилин өөн өргәр темдглһн герчлә... проект олна күүндврт тәвгдсн бәәнә. Эн саамд урдкас улм деер, төрскн кел делгрүллһиг ясрулх керг-үүлдврмүд батлж авгдад чигн бәәх биз. Энүнә туст би бас эврә ухан-тоолврарн хувалцхар седҗәнәв.

бичкдүдлә эврәһәрн күүнд, төрскн келән дасххш. Минһәр болхла, деерәс удаид заавр күләлго, школ болһнд төрскн кел дасхлһна кружокуд бүрдәх кергтә, тенд нам зуг сурһульчнр биш, нам теднә баһ наста эк-эцкнь амрлһна өдрлә ирж орлцж, хальмг келән дасхла, йир сән болх билә. Энүнә тускар би

Күүнә

МИНИ КЕЛН—ШҮЛГ

Мини келн
Эгл келн.
Ээжин келн,
Эцкин келн.
Хальмг келн

Хальмгуд бәәршнә
Келән эңкрлнә
Түмәд тоота
Китдин орнд
Тенд келн

●МВД-н церглитс зәңглҗәнә

ДОЛАН ХОНГИН ТО-ДИГ

△ Давсн долан хонгт һаха сарин 24-с авн 30 күртл республикин һазрт зака эвдснә болн нань чигн 63 йовдл болснь темдглгдв. Теднәс һучн дөрвнь тер дарунь илдкгдлә. Урднь учрсн йовдлмудыг илдкснә туск немр 14 зәңг ирв.

Әмтнә бәәдл-жирһлин өмнәс 11 үүл таттдв, тер тоод 9 күн шавтагдв, 2 күүнд күч үзүлгдв.

△ **Баһ Дөрвд селәнә** Калинина уульнцар йовхд әәмшгтә болв. Һаха сарин 24-д 16 часла хойр залу Д. күүг учр утаһар гүвдж.

△ **Ик-Бууурла района** Көвүд селәнд бас әдл йовдл учрв. Энд культурин Герин өөр кирцхд 22 часла совхозин тракторист һучн хойрта В. Ш. Джанкаев согтупарю кехән медлго. Д. күүнлә цүүгә татад, терүг гесәрнь утхар шааж. Д-г. района больницд орулв. Эн йовдл һаха сарин 27-д учрла.

△ **Сарпинск района Садовое селәнә** района больницд Чапаевин уульнцас К. күүг орулв. Энүг утхар шаасн бәәж. Милиц хәәвр кеснә ацнг азд-әср эн йовдл һарһсн күүнә нерн йилһгдв. Эннь «Гигант» колхозин тәвн нәәмтә көдлмшч И. В. Миронов гидг күн бәәж.

△ **Һаха сарин 30-д** Элстин Б. Адучиевин нертә уульнцд әср бас нег йовдл учрв. Асхн эн уульнцар йовж йовсн Л. күүг гесәрнь шааж. 19 часла энүг республиканск больницин реанимацин әңгд орулв. Юунас көлтә, кен эн йовдл һарһснь ода йилһгджәнә.

△ **Дөрвн өдр урд** Городовиковск балһснд азд-әср хойр йовдл һарв. Нам машинәс күүг һарһад, гүвддг болв. Тиим йовдл М. күүнлә учрв. Эн үүл татсн әмтнә нерн одад деерән медгджәхш. Милиц хәәвр кеҗәнә. Тер мет энд нернь йилһгдәд уга әмтн С. күүг гүвдж.

△ **Хулха кедг йовдлмуд** баһрҗахш. Үлгүрнь, давсн долан хонгт тиим 34 йовдл темдглгдв. Тер тоод хойр күүг тонж, нег күүнә маши гүүлгәд әрлж. Онц әмтнә өлгәдинь хулхалсн 22 йовдл болснь темдглгдв. Государственн зөөр хулхалсн 7 йовдл тоод авгдв.

△ **Элст балһсна** дотрдундын кергүдин әңгд һаха сарин 29-д балһсна кооперторгин хулдач Г. Ш. Дадинов әрлһән орулв. «Үсн» гидг магазинд эн баг әмтнлә әрк уужасн цагла, энүг гүвдәд, хавтхдинь бәәсн нег өдрин ору — 2173 арслнгинь болн билцг-печаткинь булаж авч гиж Дадинов эврәннь әрлһндән зәнглв. Милицин көдләчнр тодрха керг-үүлдвр күцәһәд, тер йовдл һарһсн әмтнә неринь йилһж авв.

△ **Черноземельск раона «Прикумский»** совхозд Г. күүнә хошас медгдго әмтн 52 хөн болн 6 яма авад әрлж. Һаха сарин 24-лә сөөни өрәллә эн йовдл болж.

△ **Яшкульск района әңгд «Кировский»** совхозин 2-ч фермин бәәрн күн С.-әс һаха сарин 26-д әрлһн орж ирв. Ах хөөчин һучн йистә нөкд М. М. Колесниковин 4260 арслнгинь болн 1750 арслнга сертификатынь, деер өмсдг хувц-хунринь, 2 авдринь хулхалж гиж С. зәңглв.

△ **Талдан чигн райодт** болн Элст балһснд тиим йовдлмуд учрҗахнь бәәдл-жирһл үзүлҗәнә. Тер бийнь әмтнә анхун, самһа, санамр хәләцәс көлтә хулхачнр эврәннь кергән мөрән үлдәлго күцәҗәнә.

△ **Үлгүрнь,** Элстин В. күүкд күүнә гертәс эдн ик зөөр олж авч. Японск тамһта һурвн магнитофон, 10 видеокассет, нег видеомагнитофо эдн авад һарч. Тиигчкәд герин эзн уга бәәтл эдн кергән күцәсн бәәдлтә. Һаха сарин 9-с авн 29 күртл, әс гиж 20 өдрин әргцд кергән сәәнәр ухалад, нег сән өдр шүүж авад, эдн хулха кесн бәәдлтә. Үүд, терз хамһлсн әс гиж нань чигн мөр уга. Цеврәр көдлмшән күцәх цаг хулхачнрт дала бәәсн бәәдлтә. Болв үнтә тиим ик тоотыг хадһлжасн эзн юуна тускар ухалжасмб? Батын әәж уульдго гиләд, эврәннь үнтә юман батар хадһлжасн болхла, тиим йовдл учршго чигн билә.

Балһсна Элистинская уульнцар бәәдг Л. күүкд күүнә герт форточкар орад, японск видеомагнитофо болн «Рига-310» магнитофо авад әрлж. Хулхачнрин нерн медгджәхш. Зәрм баһ наста хулхачнр ик дамшлт хоршасн бәәнә. Нам агчмин зуур эдн кергән күцәж чадна. Үлгүрнь, Элстин Г. күүкд күүнә герәс һаха сарин 27-д 13 часас авн 19 күртл алтн кегдлмүдиг хулхалж авч. Болв милиц һавшун хулхачнриг бәрж авч. Теднь арвн зурһата С. С. Манжиков болн арвн хойрта К. М. Золкин бәәж. Каспийск балһсна М. күүнәс 500 арслнга хувц-хунринь болн 75 арслнгинь авад әрлж.

△ **Малодербетовск района «Хончнуровский»** тосхлтын кооперативин ахлач А. Б. Барьянов даажасн үүлән олзлад, 7667 арслнга орут закани биш финансов операц күцәж бийдән авсмн. Эн йовдлыг һаха сарин 24-д Малодербетовск РОВД илдкв.

Республикин хаалһст зегкртә 6 йовдл учрв. Терүнд 3 күн әмнәсн хаһцв, 4 күн шав авв. Хойр күн зәңг-зә угаһар геедрв. Үүрмг әср йовдл һарһсндан 82 күн даврла харһв, 124 күн әркәс сергәдг герт күргдв.

Зовлңгта амрлһн

АФИНЫ, (ТАСС-ин корр. И. Сысоев). Пятигорскас Грецд орсн хойр советск туристын эн йовлһнь зовәр ик зовлңгта болв. Эн ах-дү хойр (нерүснь ода деерән келҗәхшвидн) хордад, госпитальд орв. Советск консульствин көдләчнр эн хойриг Афина нег полицейск участкас һарһж авв, тиигәрән эдниг больницас авч ирсн бәәж.

...Афины балһсн Людмила болн Вячеслав Г. йир байртаһар тосв, чилгр сәәхн нарта өдр билә. Эдн мөңгн хатяр бәәж, тегәд эдн һурвдгч разрядын гостиницд бәәж. Кезәңк Акрополь болн Элладын нань чигн сән-сәәхн тоотыг үзсндән эдн ик гидг байрта бәәж. Тегәд эднә номерт эс таньдг хойр күн орж ирәд, орсаһар бийсән тана «иньгүдвидн» гиж келхләнь, ах-дү хойр теднег цаһан седклтәһәр тосж. «Эндр

Каспаров Әрәсән төлә наадхмн

(ТАСС). «Сән хонвт, Америка» гидг өрүн болһн һардг США-н телевизионн программин зәңгәр, нарт делкән чемпион Гарри Каспаров, шатрар болҗах нарт делкән марһанд Анатолий Карповта наадсн цагтан, СССР-ин туг дор биш, революцин өмнк цага һурвн өңгтә Әрәсән туг дор наадх.

Г. Каспаров — А. Карпов матчин түрүн өрәлнь Нью-Йоркд болхнь медгднә. Хулһн сарин 8-д марһан эклх.

Хойурн США-д кесгтән бәәнә. Марһан эклхин өмнк сүл өдрмүдт эдн журналистнрла эс харһҗахнь цуг әмтнд медгднә. Сөрлцәнә белдврт үлдл цаган эдн нерәдв. Зуг барас һарсн зәңгс ирхч марһанд болдлһни (политик) өңг орулна. Үлгүрлхд, нарт делкән чемпион болн терүнлә сөрлцҗәх күн эврә болдлһни нәәмн (партия) алхлх гиҗ Нью-Йоркин газетмүд темдглгдв.

Мана газетин дарани тойг хулһн сарин 6-д һархмн.

Редактор А. Б. АЛЬДАЕВ.

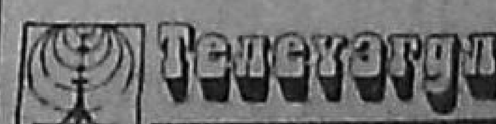

ХУЛЬН САРИН 4. ПҮРВӘ ӨДР

9.05, 10.05 — Испанск кел. 10.35, 11.35 — Литератур 10-ч класс. 12.05 — «Братья Рико». Худ. фильм, 1-ч серии. 13.10, 19.00 — Ритмическ гимнастик. 13.40 — Хальмг АССР-ин «Бамб

рт эврә күндлллнә йовсн седклин темдгән медүләд, хәәртә гегәнд мөргәд, эзн улст бат эрүлменд, байрта жирһл дурдад һарад бәәв.

Тедн дотр «Красносельский» совхозин ишкә гер дотрк кеермжәрн нег үлү йилһрәд бәәв. Дотрнь тәвгдсн хуучн цагт гертән әмтнә олзлж йовсн эдл-ахун зер-зев, ааһ-сав, хуви-хуур, өлг-эд, хальмг әрк нердг хәәсн, орж ирсн әмтнә оньг авлад бәәв.

Хальмг әмтн кезән-кезәнәс нааран эврә хурц, олмһа келнә нәрн билтәрн йилһрж йовсмн. Терүнә тускар мел шидр темдглгдсн хальмг әмтнә урн-үгин алтн сан болсн «Җаңһрин» 550 жилин өөн өргәр темдглһн герчлпроект олна күүндврт тәвгдсн бәәнә. Эн саамд урдкас улм деер, төрскн кел делгрүллһиг ясрулх керг-үүлдврмүд батлҗ авгдад чигн бәәх биз. Энүнә туст би бас эврә ухан-тоолврарн хувалцхар седжәнәв.

Күүнә кеерүл— медрл

жәнә. Энүнд белдвр кегдҗәсн, тер мет байрин бәәдлд нәәрлҗ темдглсн кемд фольклорн багмудын, җаңһрчнрин, келмрчнрин урн-үгин халхар бүрдәсн олн зүсн марһан терүг дәкн нег давтҗ медүлв. Хальмг келнд, урн-үгин литературт, хуучн цага сән авъясмудтан дурта боллһиг дасхлһнд сән түлкц эннь болв, гиҗ лавта темдглҗ болхмн.

Хальмг әмтнә тууҗд учрсн муульта йовдлас келтә сүл арвад жилин туршарт дорас өсҗ-босҗах баһ үйнр төрскн келән мууһар меддг, зәрмснь болхла төрүц меддго болсн бәәнә. Эн хаҗһр бәәдлиг уурулһар давсн хойр-һурвн җилин дунд партин танһчин комитет, республикин Министрмүдин Совет тогтавр батлҗ авсн биинь, тогтсн нарн учр-утхта тер дор ормасн көндрәд уга. Ода «Хальмг АССР-т келнә тускар» гидг Закана

Хальмг әмтнә кезәнәһәс авн келдг үлгүр бәәнә: төрлән һолсн көвүн му, төркән һолсн күүкн му. Тедү метәр өдгә цагт баһчуд эврәннь төрскн келән һолад, мартад бәәхлә, эн деер заасн хальмг үлгүрин учр-утхнь мини сананд орна.

Төрскн келн— күн болһна насн-җирһлин сан. Тиим болвас эврә келән мартлһн ик гидг ичртә йовдл. Сүл арвад җилмүдт төрскн кел дасхлһнд делгү оньг татуһар өггдҗәсн буру йовдл кесг уршгта.

Негдвәр, экләц школд сурһуль орс келәр дасад, хальмг келн онц предмет болад, долан хонгт хойрхн-һурвхн урокд эн дасхгдна. Дәәнә өмнк җилмүдт болхла бидн экләц школдан дөрвдгч класс күртл зуг хальмг келәр сурдг биләвидн.

Хойрдвар, өдгә цагт эк-эцкнр, нам ээҗ-аавнр гер-бүлдән нурһлҗ орсаһар күүндnә, бичкдүдлә эврәһәрн күүндҗ, төрскн келән дасххш. Минһәр болхла, деерәс удандт заавр күләлго, школ болһнд төрскн кел дасхлһна кружокуд бүрдәх кергтә, тенд нам зуг сурһульчнр биш, нам теднә баһ наста эк-эцкнь амрлһна өдрлә ирҗ орлцҗ, хальмг келән дасхла, йир сән болх билә. Энүнә тускар би урднь чигн газетд бичләв, амн үгин йирин селвгән чигн һардгч үүрмүдт өгләв, болв терүг күн оньгтан авхш.

Һучдгч җилмүдин экләцәр мана района «Шорвин колхозник» (Сарпинский колхозник) газет хойр келәр— орсаһар болн хальмгаһар һардг билә. Тернь малчд, баһчудт, эвртә соньн юмн болҗ үзгддг билә. Ода мана района «Степная новь» газет долан хонгт нег халхан хальмг келәр һарһлг бәәсн болхла, йир туста болх билә.

Бәәрн школмудын хальмг келнә багшнр библиотекмүдин көдләчнр чидл-ухаһан негдүлҗ, баһчуд дунд урн-үгин билг делгрүләд, хальмгаһар шүлгүд, ахр келврмүд бичдгиг дасхад, хальмг фольклорин хурц урн-үгин марһа бүрдәлг болхла, төрскн келнә төлҗлтд ик олзта керг болад бәәхмн.

Төрскн келнә туск төрмүд олн дунд пропагандллһар болн энүнә делгрлтиг ясруллһар, дорас өсҗәх баһ үйнрт хальмг кел дасхлһар, келн-әмтнә сән авъясмуд делгрүллһәр «Хальмг үнн» баһ биш көдлмш кеҗәнә.

БАМБША Церн,
дәәнә болн күч-көлснә ветеран, селәнә корр.

МИНИ КЕЛН—ШҮЛГ

Мини келн
Эгл келн.
Ээжин келн,
Эцкин келн.
Хальмг келн
Хурц нарн.
Уул хальмг
Улсин нерн.
Күүнә кеерүл
Чирә болдг.
Чирән кеерүл
Келн гидг
Нерн, келн —
Нег үндстә
Энүгән геесвь
Эргү нертә.
Ухани булгас
Үүдсн үлгүрмүд.
Тежг үгтә
Тәәльвртә туульмуд,
Седкл сергәдг
Җаңһрин дуд.
Цецн угтә,
Цецнсн айста,
Цальгрсн, асхрсн
Еңгсг дуд.
Ээләҗн эргдг,
Дагҗад чичрдг.
Эркәһәрн мольҗад
Биилдг бид,
Өвкнрин үлдәсн
Байн зөөр.
Өнр баһчуд
Эднә өөр
Хол Америк,
Канад, Францд
Хальмгуд бәәршнә
Келән эңкрлнә
Түмәд тоота
Китдин орнд
Тенд келн,
Нерән хадһлна.
Тег дундан
Хальмг бәәршнә.
Төрскн келән
Яһад геенә?
Чирә, цогцнь
Хальмг үлднә.
Чееждк тоолвран,
Орсар келнә.
Һазр деер,
Үрдм өс!
Һарһсн ээҗиннь
Кел дас!
Хальмг нернәннь
Ут нас,
Харж, харвж,
Оньдинд тос!
Харһсн негнләрн,
Хальмгар кел!
Хүвтә җирһлүр
Җиврән дел!
Хальмг келм
Җирһлимм булг!
Хол тоолврин
Иңгтә тулг!
Эгл келәрн
Эврән келнәв,
Хальмг нерән
Хадһлад үкнәв!

БАДМИН Николай.

амрлһн

АФИНЫ, (ТАСС-ин корр. И. Сысоев). Пятигорскас Грецорсн хойр советск туристын ан йовлһнь зөвәр ик зовлцгта болв. Эн ах-дү хойр (нерүснь ода деерән келҗәхшвидн) хордад, госпитальд орв. Советск консульствин көдләчнр эн хойриг Афина нег полицейск участкас һарһҗ авв, тиигәрән эдниг больницас авч ирсн бәәҗ.

...Афины балһсн Людмила болн Вячеслав Г. йир байртаһар тосв, чилгр сәәхн нарта өдр билә. Әдл мөңгн хатар бәәҗ, тегәд эдн һурвдгч разрядын гостиницд бәәҗ. Кеәнк Акрополь болн Элладын нань чигн сән-сәәхн тоотыг үзсндән эдн ик гидг байрта бәәҗ. Тегәд эдн номерт эс таньдг хойр күн орҗ ирәд, орсаһар биисән тана «иньгүдвидн» гиҗ келхләнь, ах-дү хойр тедниг цаһан седклтәһәр тосҗ. «Эндр мини һарсн өдр, — гиһәд ирсн гиичнрин негнь инәмсклв. —Эврә һазрин улслаһан һарсн өдрән темдглхәр седләв». Людмила Вячеслав хойр өвшәрҗ.

Гиичнр иим байрта йовдлд кергтә цуг тоотынь авч ирв, эдн невчк нәәрлв. Зуг «иньгүдин» авч ирсн әркинь ун бийәрн Людмила ухаһан геендәд унҗ одв. Вячеслав болхла әрә гиҗ ваннд күрв. Тенд кеду цагтан кевтсән медхш. Хәрү суусн хорадан орҗ ирхләрн, дү күүкнь ухан-серл уга кевтхинь үзв. Хаҗуднь хоосн түңгрцгнь кевтнә, «иньгүд» уга болҗ одҗ.

Гостиницин көдләчнр «Хурдн дөң» болн полицд дуудв. Нарта сәәхн Грецд Людмила Вячеслав хойрин амрлһнь ингҗ төгсв. Эдниг полицәс һарһҗ авсн советск консульствин көдләчнрт эдн Афинд худл үрвәр ирсән келҗ өгв, терүгән СССР-т хулдҗ авсн бәәҗ (ода СССР-т иим бизнес һарв). Ода яахмн болхв? —гиһәд эдн консульск көдләчнрәс сурад бәәнә. Юн гихв? Эс таньдг улст үүдән бичә тәәлҗ өгтн. Эс таньдг улсла әрк бичә уутн. Эн зокалыг һанцхн Пятигорскд биш, Грецд баһ мартлго күцәһәд бәәх кергтә...

төлә наадхмн

(ТАСС). «Сән хоңвт, Америка» гидг өрүн болһн һардг США-н телевизионн программин з ә н г ә р, нарт д е л к ә н чемпион Гарри Каспаров, шатрар болҗах нарт делкән марһанд Анатолий Карповта наадсн цагтан, СССР-ин түгдор биш, революцин өмнк цага һурвн өңгтә Әрәсән түг дор наадх.

Г. Каспаров — А. Карпов матчин түрүн өрәлнь Нью-Йоркд болхнь медгдлә.

Хулһн сарин 8-д марһан эклх.

Хойурн США-д ... бәәнә. Марһан җилин өмн ... сүл өдрмүдт эдн журналистирла эс харһҗахнь ... әмтнд медгдлә. Сөрлцәнь бәәдлрт үлдә цаган эдн деерд. Зуг бәрәс һарсн зәңгс ирсн марһанд бодлнн (политик) өдр орулна. Үлгүрлхд, нарт делкән чемпион болн терүнлә сөрлцҗәх күн эврә бодлһин намин (партия) ... гиҗ Нью-Йоркин газетд темдглдв.

Мана газетин дараһи тойг хулһн сарин 6-д һархмн.

Редактор А. Б. АЛЬДАЕВ.

Телекәгәд

ХУЛҺН САРИН 4, ПҮРВӘ ӨДР

Негдгч программ: 6.30— 120 минут. 8.35 — Мультфильм. 8.45 — «Большая перемена». Худ. фильм. 3-ч серий. 9.50 — Футбол. 11.30 — Бичкдүдин нег час. 12.30, 15.30 — ТСН. 13.00 — «Коллаж». 13.05 — «Девск». 15.45 — Бичкдүдт — фильм. «Остров сокровищ». 2-ч серий. 16.50 — Лесотон тууҗин болн культурин туск телеочерк. 17.15 — Литературин туск сонсхвр. 18.00 — «Сезон дефицитов». Актуальн камер. 18.30 — ТСН. 19.10 — «...Арвн зурһа күрәд уга болн терүнәс ах әмтнд». 19.55 — «Большая перемена». Худ. фильм. 3-ч серий. 21.00 — Цаг. 21.40 — «Көгҗм эфирт». 1-ч әнг. 22.40 — МВД-н цергллтс зәңглҗәнә. 22.55 — «Көгҗм эфирт». 2-ч әнг. 23.55 — ТСН.

Хойрдгч программ: 8.00 — Өрүни гимнастик. 8.15 — Док. фильм. 8.35, 9.35 — Природоведень. 4-ч класс. 9.05, 10.05 — Испанск келн. 10.35, 11.35 — Литератур. 10-ч класс. 12.05— «Братья Рико». Худ. фильм. 1-ч серий. 13.10, 19.00 — Ритмическ гимнастик. 13.40 — Хальмг АССР-ин «Бамб цецг» гидг государственн дуулһн болн биилһн ансамблин концерт. 14.25 — Давтгдҗ үзүлгдҗәх телефильм. «Личное счастье». 4-ч серий. 16.50, 20.15 — РСФСР-ин балһсдын телестудьс. 17.20 — «Запретный город». Олн серийтә научн-популярн фильм. 7-8-ч серийс. 20.00— Бичкдүд, төвшүн нөөртн ортн! 21.00—Теннис. 21.40 — СССР-ин Деед Советин сессь деер. 22.10 — РСФСР-ин Деед Советин сессин дневник. 23.10 — «Братья Рико». Худ. фильм.

Бәәрн программ: 18.30 — «Республикин өдр». (Хальмг келәр). 18.45— «Мана гиич». Моңһлын артистнр орлцҗах сонсхвр. 19.30— «Республикин өдр». (Орс келәр). 19.45 — «Ачнр». Сурһульчнрин тәлә сонсхвр. (Хальмг келәр). 20.15 — «Олн-әмтнә цергллһн». Гражданск харслтын көдләчнр орлцҗах сонсхвр. 20.30 — «Гадна төлә харһлт». Бурятск АССР-ин ачта артистк В. Базарован орлцҗах сонсхвр.

РАДИО

ХУЛҺН САРИН 4. ПҮРВӘ ӨДР

7.30— «Зәңгс». Зәңглгч-көгҗмин программ. 11.15—«Марк Бернес дуулҗана». Көгҗмин программ. 15.15— «Орленок». Радиожурнал. 18.40 — «Фермер». Хальмг АССР-т фермерск эдл-ахун төрин тускар. 18.55 — Республиканск зәңгс. (Хальмг келәр). 20.00— «Пульс». Зәңглгч-публицистическ программ.

Стереопрограмм:

14.00— Концерт. 14.10—Концерт. 14.30 — «Таллинн-Борокко», «А-ха» гидг ансамблин концерт.

●Заһсчнрин туск келврмүд

Спиннингист

Виктор генткн заһс бәрлһнд дуран өгв. Эврән чансн заһсна шөләр тоосн үүрәсн хәрҗ йовад эн ухалв: «Ямаран сән шөлн болҗ. Гергән хара суудган уурх кергтә. Эврән заһс бәрдг болнав».

Дараһи амрлһнд һархиннь өмн Виктор заһс бәрлһнд кергтә тоотан хулдҗ авв. Кесг дегтр умшв. Тегәд амрлһна цаг ирхлә Нарн нертә үүрән дахад, Җуург һол тал һарад йовв.

Һолур ирлһнлә экләд өр цәәв. Будн тархла һолын усн цегәрәд одв. Нарн һахулиг эвтәһәр ик холд хайв. Терүг дуураһад Виктор спиннингәрн дайлад оркв. Хамриннь өөрәһүр нег юмн ишкрн ниссн болла. Толһаднь бәәсн картузнь һахулин дегәл торад усн шалд гиһәд унж одв. Картуз, дотртнь хатхсн дегәснь уснур булхад, уга болв.

Дәкн-дәкн шивәд бәәтлнь һахуль тегәд уснд тусв.

— Нарн, хәлә! — гиж Виктор хәәкрв. — Бәргдв. Бахн мет ик заһсн бәргдсн бәәдлтә.

— Мөн. Энчн йосн бахн, — гиж хәләчкәд Нарн келв.

Үүрән итклго Виктор һахулиг шүрүтәһәр татад оркв. Тер дарунь бүч тасрҗ одв.

Бәәсн нег дегәһән әрән гиж боочкад, Виктор дәкнәс һахуль шивв. Тиигә-тиигә бәәтл, генткн цурх бәргдв.

— Тат! — гиһәд Нарн оркрв. — Әрлж одн гиҗәнә.

Һахулин бүчиг һартан ораж авад, Виктор бәргдсн цурхиг һолын амнур татв. Зөвәр ик заһсн арһан бархларн заһсчиг эркәһәснь зууһад оркв. Өвдкүртән теслго Виктор му ду һарв, болв заһсан алдҗахн уга.

...Гертән ирчкәд Виктор бәрж авсн заһсан болн Нарна белглж өгсн һурвн цурхиг бахмжтаһар ширә деер тәвв.

Ачимм олз-ору

Нег дәкж би Дима ачан дахулад Яшкульск районд бәәдг каналд заһс бәрхәр һарув. Эндк һазр-усн йир сән, заһс бәрхд эвтә.

Ус сордг станцас хол биш бәәрлвидн. Энд ботаха, шөрг нань чигн заһсн бәргдәд бәәв. Генткн үүмсн Дима гүүж ирҗәнә.

— Аав, нөкд боллчн, дегәм моднд торч одсн бәәдл һарчана.

Хәләһәд бәәхнь, модн биш, зөвәр ик заһсн бәргдсн болж медгджәнә. Һахулиг татхла һарчахш.

Татад бәәтл һахуль ормасн көндрәд, заһсиг каналын эргүр өөрдүлх арһ учрв. Тиигхләнь дораһурнь шүр орулад, заһсиг һарһад авув.

В. МИХАЙЛОВ.

Мана хайг:

Элст балһсн,
Ленинә уульнц, 243,
«Хальмг үнн»
газетин редакц
Телефод: 5-54-09,
5-64-41

Эн тойгиг умшснь— Б. М. ЧЕНКАЛЕЕВ.

Республиканская типография Государственного комитета Калмыцкой АССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли. гор. Элиста, ул. Ленина 245. Заказ 1739.